

Voorwoord

Het Mondriaan Kwartet en het Schönberg Kwartet, de enige twee gesubsidieerde strijkkwartetten in Nederland, kampen sinds jaar en dag met dezelfde problematiek: hoe het hoofd boven water te houden; hoe de sociaal-economische positie van de musici te verbeteren tot een acceptabel niveau; hoe de positie op de muziekmarkt te versterken? Om beter inzicht in deze problematiek te krijgen, hebben beide kwartetten besloten een onafhankelijk onderzoek te laten verrichten. Het ministerie van OC&W was bereid het onderzoek te financieren. Wij zijn het ministerie daarvoor zeer erkentelijk.

Ons inziens valt in dit rapport helder te lezen hoe de positie van de strijkkwartetten in Nederland op dit moment is en waar zich de knelpunten bevinden. Wij bedanken de beide onderzoeksters, Wilma Tichelaar en Philomeen Lelieveldt van harte. Zij hebben zich met groot enthousiasme en met een toewijding die het fenomeen strijkkwartet waardig is, in deze materie verdiept. De geïnterviewden uit binnen- en buitenland danken we voor hun medewerking en openheid.

Wij spreken de hoop uit dat dit rapport zal bijdragen aan een verbetering en een opwaardering van de rol die strijkkwartetten in het Nederlandse muziekleven kunnen en moeten spelen – zowel ten behoeve van “oude” maar nog niet moegestreden kwartetten als ook voor nog op te richten kwartetten in de eenentwintigste eeuw. Dat het klimaat voor strijkkwartetten in Nederland in het algemeen fors verbetering behoeft, moge na lezing van het hiernavolgende duidelijk zijn.

Mondriaan Kwartet

Schönberg Kwartet

Inhoud

Voorwoord.....	1
1. Strijkkwartetten in Nederland.....	5
1.1 Inleiding.....	5
1.2 Mondriaan Kwartet.....	6
1.3 Schönberg Kwartet.....	8
1.4 Inventarisatie van knelpunten.....	11
1.5 Overige Nederlandse kwartetten.....	12
1.6 Samenvatting.....	15
2. De markt voor strijkkwartetten.....	17
2.1 Inleiding.....	17
2.2 Aantal concerten.....	17
2.3 De uitkoopsommen.....	21
2.4 Organisatorische knelpunten.....	23
2.5 Samenvatting.....	24
3. De sociaal-economische positie van kwartetmusici.....	26
3.1 Inleiding.....	26
3.2 Honoraria en secundaire arbeidsvoorwaarden.....	26
3.3 Salarissen en secundaire arbeidsvoorwaarden vergeleken.....	27
3.4 Conclusies.....	28
4. Netwerken voor strijkkwartetten.....	29
4.1 Het Internationale netwerk voor strijkkwartetten.....	29
4.2 Het Nederlandse netwerk voor strijkkwartetten.....	30
4.3 Het Residency systeem.....	33
4.4 Samenvatting.....	34
5. Samenvatting en conclusies.....	35
Literatuurlijst.....	39
Bijlage A Nederlandse strijkkwartetten.....	41
Bijlage B Overzicht van geïnterviewde personen.....	42
Bijlage C Berekening uurlonen.....	43
Bijlage D Voorbeelden van netwerken in het buitenland.....	44
Colofon.....	46

1. Strijkkwartetten in Nederland

1.1 Inleiding

“Vier musici, vier instrumenten, zestien snaren: zij moeten samensmelten tot één hecht organisme, met een kloppend hart en een diepvoelende ziel. In die samensmelting ligt de magie van het strijkkwartet besloten.”¹ Zo begint een muziekcriticus van *de Volkskrant* zijn recensie van de concerten van twee strijkkwartetten. In recensies en artikelen over strijkkwartetconcerten zijn regelmatig dergelijke beschouwingen terug te vinden. Het strijkkwartet neemt tussen andere kamermuziekensembles een unieke plaats in. Het antwoord op de vraag waarom het strijkkwartet ‘magische krachten’ wordt toegedicht en andere vormen van kamermuziek niet, lijkt te schuilen in de kwaliteit van het repertoire dat in de afgelopen twee eeuwen voor de instrumentencombinatie van twee violen, altviool en cello is geschreven en de kwaliteit van de uitvoeringen van deze composities op de internationale concertpodia.

Sinds het einde van de achttiende eeuw hebben vrijwel alle grote componisten strijkkwartetten geschreven. Het huidige kwartetrepertoire dat geregeld op de concertpodia te horen is, omvat honderden composities en breidt zich steeds verder uit. Het is een levendig genre waaraan ook door de hedendaagse componisten een aanzienlijke bijdrage wordt geleverd. Alleen al in Nederland werden sinds 1975 meer dan negentig strijkkwartetten gecomponeerd.² De meeste kwartetcomposities hebben in het algemeen een hoge moeilijkheidsgraad, waardoor het genre van oudsher alleen door professionele musici of zeer goede amateurs ten gehore gebracht kon worden.

Evenals over componisten, dirigenten en solisten doen over strijkkwartetten legendarische verhalen en anekdotes de ronde. Conflicten tussen de musici, amoureuze verwickelingen en ontmoetingen met componisten spreken tot de verbeelding van het publiek en vinden een neerslag in literatuur en toneel.³ Maar deze mooie verhalen lijken enigszins het zicht te hebben ontnomen op de dagelijkse praktijk van het musiceren in een kwartet.

Om tot optimale uitvoeringen te komen is intensief studeren vereist. Uit ons onderzoek blijkt dat strijkkwartetten – afgezien van de noodzakelijke individuele partij- en partituurstudie – twaalf tot soms veertig uur per week repeteren. De kwartetleden beslissen gezamenlijk hoe de programma’s eruit zullen zien en wanneer welke stukken gerepeteerd worden. Op de repetities worden de noten onder elkaar gezet en wordt intensief gewerkt aan interpretatie, klankvorming en intonatie. Iedere strijker heeft zijn eigen klank en de vier musici hebben veel tijd nodig om naar elkaar toe te groeien. Het duurt een jaar of drie – soms ook langer – voordat een kwartet echt podiumrijp is. In die aanloopfase wordt veel gestudeerd, worden workshops en masterclasses bezocht en wordt deelgenomen aan concoursen. Het winnen van een prijs op een concours brengt een kwartet meestal in een stroomversnelling. In het daaropvolgende jaar kunnen veel concerten gegeven worden vanwege de naamsbekendheid. Daarna moet een kwartet zichzelf op de vrije markt bewijzen. Een enkel kwartet vindt dan onderdak bij een impresario, maar de meeste kwartetten varen op eigen kracht. Dit betekent dat de vier leden van het kwartet, behalve muzikale, ook zakelijke verantwoordelijkheden met elkaar delen, zoals het organiseren van concerten en tournees, het onderhandelen over uitkoopsommen, de planning van repetities en het aanvragen van subsidies. De musici zijn dus niet alleen in muzikale, maar ook in sociaal-economische zin sterk op elkaar aangewezen. Vanwege het feit dat de interpretatie in onderling overleg tot stand komt en de vier musici op sub-

¹ Wennekes (1999).

² Deze werden onder meer uitgegeven door Donemus (1997).

³ De roman *Verwante Stemmen* van Vikram Seth (1999); het muzikale toneelstuk *Kwartetten*, van Elmer Schönberger, dat dit najaar in première ging, *The Rosendorf Quartet* van Nathan Schaham (1991). Een meer realistisch beeld van het musiceren wordt geschetst door de primarius van het Guarneri Kwartet, Arnold Steinhardt (1998).

tiele wijze communiceren tijdens het spel, is het bij ziekte of afwezigheid van een van de kwartetleden nagenoeg onmogelijk met invallers te werken, hetgeen een extra zware druk legt op de vier leden van het kwartet.

In dit rapport inventariseren wij de bestaansmogelijkheden voor Nederlandse strijkkwartetten, in het bijzonder die van het Schönberg Kwartet en het Mondriaan Kwartet, die sinds geruime tijd structureel gesubsidieerd worden. Wij hebben onderzocht hoe de huidige marktpositie van beide kwartetten verklaard kan worden en welke oplossingen kunnen bijdragen aan de verbetering van die positie. Daarvoor was het nodig ook in bredere zin de kwartetcultuur in Nederland te bestuderen. In het eerste hoofdstuk beschrijven wij de activiteiten van het Mondriaan Kwartet en het Schönberg Kwartet en de activiteiten van de niet-gesubsidieerde kwartetten en inventariseren wij de knelpunten op de Nederlandse markt vanuit het perspectief van de musici. In het tweede hoofdstuk brengen wij de Nederlandse markt in kaart en geven wij de visie van bemiddelaars en podia op de knelpunten die de kwartetten ervaren. In hoofdstuk drie staat de sociaal-economische positie van de musici in het Schönberg Kwartet en het Mondriaan Kwartet centraal. In hoofdstuk vier belichten wij enkele recente initiatieven in binnen- en buitenland, die erop gericht zijn om kwartetten in het begin van hun loopbaan te ondersteunen in het bestaan, de continuïteit in het kwartetspel te garanderen en de kwaliteit ervan te verhogen. Hoofdstuk vijf bevat de samenvatting en conclusies.

1.2 Mondriaan Kwartet

Oprichting

De leden van het Mondriaan Kwartet hebben elkaar in het midden van de jaren zeventig leren kennen op het Amsterdams Conservatorium. Daar kregen zij les van Jeannelotte Hertzberger, primarius van het Amsterdams Strijkkwartet, en van Rostislav Dubinsky, eerste violist van het oorspronkelijke Borodin Kwartet (opgericht in 1946). Een zes weken durende cursus onder leiding van Ramy Schevelov (voormalig docent aan de Julliard School of Music in New York) in Israël in 1977, gaf het kwartet een enorme stimulans. Kort daarop vertrokken echter twee leden vanwege verschil van opvatting over de muzikale weg die het kwartet moest bewandelen. Het werk werd daarna enige tijd stilgelegd. De draad werd weer opgepakt na een uitnodiging in 1982 om mee te werken aan een tournee van het Nederlands Eurhythmie Ensemble, wat de officiële startdatum werd van het Mondriaan Kwartet. In 1990 vond een wisseling op de altviool plaats.

Sinds 1985 wordt het kwartet van rijkswege ondersteund. Eerst via een stipendium, dat speciaal bedoeld was om ensembles de mogelijkheid te bieden zich zodanig te ontwikkelen dat zij konden functioneren op de (internationale) kamermuziekmarkt zonder rechtstreeks door het rijk gesubsidieerd te worden. In 1990 werd deze regeling afgeschaft en kwalificeerde het Mondriaan Kwartet zich voor structurele subsidie.⁴

Repertoire

Het spelen van twintigste-eeuws repertoire is een bewuste keuze van het kwartet. De leden hebben veel affiniteit met nieuwe muziek en spelen ook in verschillende andere ensembles voor hedendaagse muziek. Op die manier ontstonden contacten, eerst voornamelijk met Nederlandse en later ook met buitenlandse componisten. Geleidelijk

⁴ Aanleiding was de opvatting van de afdeling Muziek en Theater van de Raad voor de Kunst dat 'strijkkwartetten alleen dan het hoogste niveau zouden kunnen bereiken als de individuele leden zich geheel op het ensemblespel konden concentreren, zonder om den brode nog allerlei andere activiteiten te moeten ontplooien.' Geleidelijk ontstond twijfel bij de leden van de Raad over de effectiviteit van het subsidie-instrument. De invloed van de ondersteuning op de uitvoeringskwaliteit van het ensemble kon niet worden gemeten en ook wist niemand of de musici daadwerkelijk minder tijd besteedden aan andere activiteiten. Omdat deze subsidieregeling niet openbaar werd gemaakt, was voor de buitenwereld niet duidelijk welke ensembles wel of niet stipendia kregen. (*Informatiebulletin van de Raad voor de Kunst*, 1990).

stroomden de werken, speciaal gecomponeerd voor het Mondriaan Kwartet, binnen. Het kwartet bracht inmiddels negentig wereldpremières, onder anderen van John Cage, Iannis Xenakis, Allen Ginsburg, John Zorn, Huba de Graaff, Guus Janssen, Maarten Altena en Ernst Glerum. In zijn concerten probeert het kwartet een evenwichtige verdeling te bereiken tussen deze recent geschreven werken en “vroeg” twintigste-eeuws repertoire van Maurice Ravel, Béla Bartók, Darius Milhaud en anderen. Een programma bijvoorbeeld dat alleen bestaat uit premières is te zwaar voor het publiek en qua voorbereiding te arbeidsintensief voor de musici.

Concerten in Nederland en het buitenland

Het Mondriaan Kwartet geeft in Nederland voornamelijk concerten op de kleine gespecialiseerde podia voor hedendaagse muziek.⁵ In het koffieconcertcircuit is weinig vraag naar moderne strijkkwartetliteratuur. Het aantal optredens via het Nederlands Impresariaat (NI) in de jaren 1994 tot en met 1998 fluctueerde van twee tot zeventien per jaar. Begin jaren negentig heeft het Mondriaan Kwartet tweemaal in eigen beheer een concertserie georganiseerd, respectievelijk in Felix Meritis en in het Concertgebouw. De opbrengsten daarvan bleken echter niet voldoende om de onkosten te dekken.

Een deel van zijn programma's brengt het kwartet in combinaties met andere kunstvormen, zoals dans, opera en toneel. Een belangrijk positief effect van deze optredens is het grote aantal voorstellingen per productie, het grotere publieksbereik en een zekere naamsbekendheid bij het theaterpubliek. Er kleven echter ook nadelen aan deze samenwerkingsverbanden. De akoestiek van de theaterlocaties is meestal niet geschikt voor kamermuziek, de keuze van het repertoire en de uitvoering (zoals tempi) moet worden aangepast aan de wensen van de theatermakers en dansers. Om de kwaliteit van het kwartetspel te waarborgen wordt daarom sinds 1995 weer intensief gewerkt aan eigen kwartetprojecten.

Het Mondriaan Kwartet geeft regelmatig concerten in het buitenland. Tussen 1994 en 1998 trad het kwartet gemiddeld zes keer per jaar in het buitenland op. Er werden concerten gegeven in onder andere de USA, Costa Rica, Noorwegen, België, Frankrijk, Spanje, Ierland, Kroatië. Daarnaast werd deelgenomen aan het Huddersfield Contemporary Music Festival (Groot-Brittannië), Ars Musica en het Festival van Vlaanderen (België), het Festival Internacional de Las Artes (Costa Rica) en het Festival Internacional Cervantino (Mexico).

Aantal concerten⁶

<i>Jaar</i>	<i>Binnenland</i>	<i>Buitenland</i>
1994	45	8
1995	21	3
1996	32	5
1997	21	10
1998	13	4

Cd's, radio-, tv- en andere registraties

Het Mondriaan Kwartet maakte tot op heden achttien cd's met composities van onder meer Georges Antheil, Alfred Schnittke en Charles Ives, waarvan een aantal niet eerder op geluidsdrager was vastgelegd.⁷ Ook werden geregeld opnames gemaakt door de radio-omroepen en enkele tv-registraties, onder andere van de Koninginneconcerten in 1996 en 1997. Het kwartet speelde het Vierde Strijkkwartet van Bartók in een film van Wolfgang Kolb.

⁵ Zie Hoofdstuk 2.

⁶ Inclusief optredens met derden.

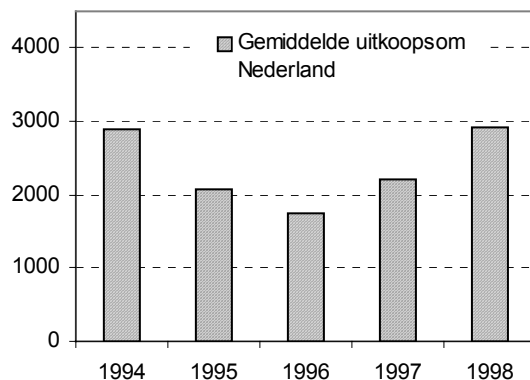
⁷ Een vijftal cd's betrof samenwerking met Willem Breuker & de Mondriaan Strings, een ad-hoc strijkorkest, waarvan het kwartet deel uitmaakt.

De financiën

In de periode 1994-1998 zijn er twee hoofdbronnen van inkomsten. De publieksinkomsten (gemiddeld 40%) en rijkssubsidie (gemiddeld 48%) maken het hoofdbestanddeel van de van de totale baten uit. De overige 12% van de inkomsten is afkomstig van andere subsidiënten en particuliere fondsen.

De salarissen van de vier kwartleden vormen jaarlijks ongeveer tweederde deel van de exploitatielasten. De overhead- en projectkosten (publiciteit en salarissen van gastmusici) beslaan jaarlijks ongeveer eenderde van de totale lasten.

De gemiddelde uitkoopsom voor concerten in Nederland in diezelfde periode was f 2360,-. De uitkoopsommen voor concerten in het buitenland in de jaren 1994-1998 fluctueerden tussen de f 5000,- en f 8000,-.

Organisatie en tijdsbesteding

De leden van het Mondriaan Kwartet zijn in vaste dienst van de stichting Mondriaan Kwartet. In het bestuur hebben momenteel zitting: Willem Breuker, Sieuwert Verster, Herman Krebbers en Henk Heuvelmans. Paul Jacobs is externe adviseur en Katrien Sitters verzorgt de promotie en concertverkoop in binnen- en buitenland. De zakelijke leiding van het kwartet is in handen van de cellist Eduard van Regteren Altena. Hij zorgt voor repetitieschema's, promotie en programma-informatie, de uitbetaling van honoraria, aanvraag van subsidies en de jaarverslagen.

De leden van Het Mondriaan Kwartet besteden ongeveer de helft van hun werktijd aan het kwartetspel. Zij repeteren drie à vier maal per week en plannen de concerten verspreid door het jaar. De overige tijd wordt door de musici verschillend ingevuld: de eerste violist Jan Erik van Regteren Altena speelt onder meer in het Asko Ensemble, de tweede violist Edwin Blankenstijn is plaatsvervangend aanvoerder tweede viool in het Radio Philharmonisch Orkest, de altvioliste Annette Bergman speelt in het Combattimento Consort en de cellist Eduard van Regteren Altena is docent aan de Hogeschool voor de Kunsten in Utrecht en speelt eveneens in andere ensembles zoals het Asko en Schönberg Ensemble. In 1999 is de gemiddelde leeftijd van de leden 43 jaar.

1.3 Schönberg Kwartet

Oprichting

De eerste leden van het Schönberg Kwartet kenden elkaar van het Koninklijk Conservatorium in Den Haag en vormden gedurende zestien jaar de kern van de strijkersgroep van het Schönberg Ensemble. Twee jaar na de oprichting van het Ensemble in 1974 hebben de vier strijkers zich tot een artistiek zelfstandig kwartet geformeerd. Het kwartet heeft zich in 1991 zowel zakelijk als artistiek los gemaakt van het Schönberg Ensemble. Begin 1990 heeft Viola de Hoog de cellist Hans Woudenberg vervangen. Het Schönberg Kwartet studeerde van 1983 tot 1991 regelmatig in Boston (USA) bij de

kwartetcoach Eugene Lehner, altviolist van het beroemde Kolisch Kwartet dat indertijd nauw samenwerkte met componisten als Schönberg, Webern, Berg en Bartók. In 1989 werd het Schönberg Kwartet in Los Angeles onderscheiden met het Honorary Life Membership van de Friends of the Arnold Schoenberg Institute. Het kwartet wordt vanaf midden jaren tachtig van rijkswege ondersteund, eerst met een stipendium en sinds 1993 met structurele subsidie.

Repertoire

De kern van het repertoire wordt gevormd door de dertig composities voor strijkkwartet van de belangrijkste componisten van de Tweede Weense School: Arnold Schönberg, Anton Webern, Alban Berg en Alexander von Zemlinsky. Voorts beslaat de programmering een periode van ruim een eeuw, met een sterke nadruk op muziek uit de jaren twintig, van de strijkkwartetten van Johannes Brahms tot de allernieuwste kwartetcomposities,

Concerten in Nederland en het buitenland

Concerten van het Schönberg Kwartet komen voor een deel tot stand via bemiddeling van het NI. Dit aantal varieerde in de jaren 1991-1998 van vijf tot dertien per jaar. De laatste jaren is het aantal bemiddelingen via het NI, met name voor concerten buiten de Randstad, drastisch teruggelopen. Een belangrijke oorzaak is, volgens het NI, de verzaaging van de kamermuziekmarkt, die sinds omstreeks 1996 alle ensembles parten speelt. Van 1981 tot 1998 was het Schönberg Kwartet jaarlijks te gast in het Amsterdamse Concertgebouw, in de 'Rondom serie' van de stichting Kamermuziek Amsterdam, die een onderdeel is van het NI.⁸ Ook trad het Schönberg Kwartet verschillende keren op in series met twintigste-eeuwse muziek van datzelfde Concertgebouw.

Sinds 1989 presenteert het kwartet regelmatig concertseries met de complete muziek voor strijkers van de componisten van de Tweede Weense School in het Muziekcentrum Vredenburg in Utrecht, de Nieuwe Kerk in Den Haag en De IJsbreker en het Concertgebouw in Amsterdam. Daarnaast werden deze series gespeeld in Los Angeles (VS) en Rome, Catania en Padua (Italië). Het Schönberg Kwartet werkt in meer dan de helft van deze concerten met gastmusici en solisten omdat veel composities uit de Tweede Weense School vijf of zes musici voorschrijven. Het publiek krijgt zo bovendien een gevarieerd programma aangeboden.

De afgelopen jaren trad het Schönberg Kwartet geregeld op in het buitenland: Duitsland, Oostenrijk, Frankrijk, Italië, Engeland, Schotland, Ierland, België, Hongarije, Portugal, Zwitserland, Finland, Canada en de USA. Ook nam het kwartet deel aan binnen- en buitenlandse festivals zoals het Orlando Festival in Kerkrade, het Holland Festival en het Huddersfield Contemporary Music Festival. In de periode 1994-1998 trad het kwartet gemiddeld zes keer per jaar in het buitenland op.

Aantal concerten

Jaar	<i>Binnenland</i>	<i>Buitenland</i>
1994	33	11
1995	19	4
1996	24	2
1997	16	10
1998	17	1

Cd's, radio-, tv- en andere registraties

Het Schönberg Kwartet maakte tot op heden veertien cd's, met werken van Arnold Schönberg, Alban Berg, Alexander Zemlinsky, Willem Pijper, Jan van Vlijmen, Mat-

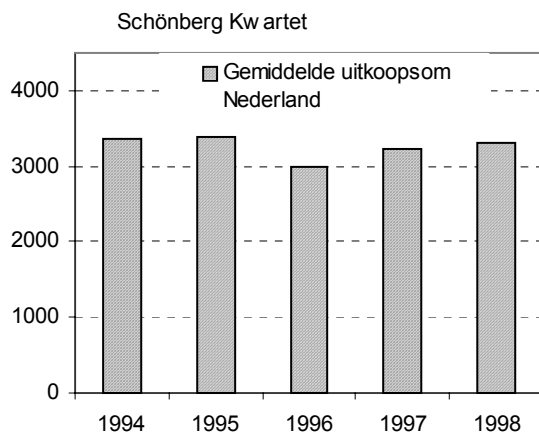
⁸ Deze samenwerking werd in 1998 verbroken door een wijziging in de artistieke koers van het NI. Het jaar daarop organiseerde het kwartet vier concerten in de kleine zaal van het Concertgebouw in eigen beheer, met de steun van een sponsor.

thijs Vermeulen en Louis Andriessen. In 1994 ontving het kwartet de Preis der Deutsche Schallplattenkritik voor de werken van Erwin Schulhoff. Deze cd's werden op Nederlandse en buitenlandse labels uitgebracht. Ook werden geregeld opnames gemaakt door de radio-omroepen en werden voor de televisie acht werken voor strijkers van Arnold Schönberg opgenomen. Het kwartet speelde ook in de video *My war years*, een documentaire over het leven van Arnold Schönberg.

De financiën

De inkomsten van het Schönberg Kwartet in de periode 1994 – 1998 bestaan uit de uitkoopsommen (gemiddeld 51%), rijkssubsidie (gemiddeld 41%) en bijdragen van andere subsidiënten, donateurs⁹ en particuliere fondsen (8%).¹⁰ De salarissen van de vier kwartetleden vormen tweederde deel van de exploitatielasten. De overhead- en de projectkosten (zoals publiciteit en salarissen van gastmusici) beslaan jaarlijks ongeveer eenderde van het budget.

De gemiddelde uitkoopsom voor concerten in Nederland in de jaren 1994-1998 was f 3260,-. De uitkoopsommen voor concerten in het buitenland fluctueerden tussen f 6000,- en f 9000,-.

Organisatie en tijdsbesteding

De leden van het Schönberg Kwartet zijn in vaste dienst van de stichting Schönberg Kwartet. Het bestuur bestaat uit Jan Wolter Wabeke, Jan Zekveld en Jan Verheij. Tot 1991 was het kwartet organisatorisch een onderdeel van het Schönberg Ensemble. Vanaf 1991 is de zakelijke leiding in handen van Henk Guittart. Hij besteedt gemiddeld een dag per week aan de organisatie: promotie, research, publicaties van composities, regelen van repetities, concerten, bestellen en verspreiden van muziek, productie en montage van cd-opnames, uitnodigen gastmusici, verblijf gastmusici, honorering musici, subsidie-aanvragen, organisatie buitenlandse reizen.

Het musiceren in het Schönberg Kwartet komt neer op een halve dienstbetrekking. De overige tijd wordt door de musici verschillend ingevuld: de eerste violiste Janneke van der Meer speelt freelance, de tweede violist Wim de Jong speelt in het Schönberg Ensemble en het orkest Anima Eterna, de altviolist Henk Guittart is hoofdvakdocent altviool aan het Conservatorium van Maastricht, dirigent van verscheidene ensembles en van het orkest van het Rotterdams Conservatorium en vormt samen met Han de Vries en Ivo Janssen een trio. De celliste Viola de Hoog speelt bij Anima Eterna en Ensemble Schönbrunn en is hoofdvak docent barokcello aan het Utrechts Conservatorium. De gemiddelde leeftijd van de leden is in 1999 48 jaar.

⁹ Het Schönberg Kwartet wordt sinds 1994 ondersteund door de Stichting Vrienden van het Schönberg Kwartet, die zich ten doel stelt om het kwartet morele en financiële steun te verlenen.

¹⁰ De bijdragen van sponsors zijn niet hierin opgenomen. Deze hebben wel enkele concrete projecten mogelijk gemaakt, zoals cd's en concertseries.

1.4 Inventarisatie van knelpunten

Repertoire

Hoewel de strijkkwartetten zich met hun specialisatie in twintigste-eeuwse muziek dicht in elkaars buurt bevinden, lopen zij elkaar niet in de weg. Alleen enkele composities van Anton Webern staan op de repertoirelijsten van beide kwartetten. Het Mondriaan Kwartet speelt overwegend op de kleine gespecialiseerde podia en heeft een naam opgebouwd in de theater- en danswereld. Het Schönberg Kwartet treedt veelal op in thema- en hedendaagse muziekseries van de grotere concertzalen.¹¹

Concerten in Nederland en het buitenland

Het Schönberg Kwartet heeft in zijn “standplaats” Den Haag een groot eigen publiek, van gemiddeld tweehonderd mensen per concert. Het Mondriaan Kwartet trok in de periode 1994–1998 gemiddeld 250 bezoekers per concert. Beide kwartetten ervaren de laatste jaren dat de belangstelling voor hun concerten buiten de Randstad terugloopt. Zij ondervinden daarnaast hinder van het feit dat de meeste zalen hen hoogstens eens in de twee à drie jaar of soms nog minder vaak willen programmeren.

Beide kwartetten zijn evenmin tevreden over de mogelijkheden deel te nemen aan de internationale strijkkwartetseries van concertzalen en kamermuziekverenigingen. Het Schönberg Kwartet ondervindt op de grotere podia sterke concurrentie van bekende buitenlandse kwartetten en van jonge internationale kwartetten die worden uitgenodigd nadat zij een prijs in de wacht hebben gesleept.¹² Beide kwartetten ondervinden daarnaast concurrentie van jonge, goedkopere Nederlandse kwartetten die vooral op de kleinere podia worden geprogrammeerd. Het Schönberg Kwartet en het Mondriaan Kwartet vragen zich af of de programmeurs zich voldoende realiseren dat ook uit hun repertoirelijst voor een breed publiek aantrekkelijke programma's samengesteld kunnen worden.

Voor de beide kwartetten is het op dit moment teveel van toeval afhankelijk waar en wanneer in het buitenland kan worden opgetreden. Het Schönberg Kwartet heeft alleen in de USA een agent die concerten regelt. Het Mondriaan Kwartet maakt gebruik van contacten via Gaudeamus en de Nederlandse ambassades ter plekke, die informatie verschaffen over belangrijke festivals, en van het inmiddels opgebouwde eigen netwerk van contactpersonen in de verschillende landen. Bij de organisatie van concerten in het buitenland doet zich het probleem voor dat de kwartetten te weinig concerten hebben en te lage uitkoopsommen per optreden verdienen om het voor een impresario of agent ter plekke aantrekkelijk te maken tijd en energie aan de kwartetten te besteden.

Een ander knelpunt is dat reissubsidies van het Fonds voor de Podiumkunsten voor de structureel gesubsidieerde ensembles slechts 50% van de reis- en transportkosten bedragen. De overige reiskosten en de verblijfkosten dient het kwartet te bekostigen uit de uitkoopsommen ter plekke.

Aantal concerten

Het aantal concerten varieert bij beide kwartetten tussen achttien en veertig per jaar. In de periode 1994-1998 gaf het Mondriaan Kwartet gemiddeld 26 concerten per jaar in Nederland en zes per jaar in het buitenland. Het Schönberg Kwartet trad gemiddeld 22 keer per jaar in Nederland en zes keer per jaar in het buitenland op. Het aantal concerten wordt in belangrijke mate beïnvloed door de wisselende inspanningen van het NI en het al dan niet samenwerken met andere musici en kunstdisciplines waardoor gebruik gemaakt kan worden van de speelmogelijkheden en promotiekanalen van de speelpartners. Ten slotte is een belangrijke factor de tijd die de zakelijk leiders van de kwartetten beschikbaar hebben voor het regelen van concerten (*zie organisatie*).

¹¹ Zie ook Hoofdstuk 2.

¹² Zo blijkt uit de seizoenbrochures van de grotere concertzalen.

Cd's, radio- en tv-registraties

Beide kwartetten hebben gemiddeld eenmaal per jaar een cd uitgebracht, met merendeels niet eerder op geluidsdrager vastgelegde composities. Zij zien het als een belangrijke taak om het nieuwe repertoire te documenteren en te verspreiden. Dit streven wordt ondersteund door de omroepen, die veel concerten van de beide kwartetten registreerden voor uitzending. De laatste jaren loopt het aantal radioregistraties echter terug. De inkomsten uit deze activiteiten zijn nagenoeg nihil. De kwartetten worden voor cd-opnames meestal in cd's uitbetaald of ontvangen bescheiden royalties, die de investeringen niet kunnen dekken. De uitkoopsommen van de omroepen zijn meestal laag.

Financiën

Het Mondriaan Kwartet en het Schönberg Kwartet zijn ontevreden over de financiële basis voor de kwartetten. Het is op dit moment onmogelijk om redelijke salarissen aan de musici uit te betalen en om iemand in dienst te nemen voor (een deel van) de zakelijke leiding. Zij zien op dit moment weinig perspectieven om de inkomsten uit de uitkoopsommen te doen toenemen. Deze zijn erg wisselvallig, omdat het aantal concerten jaarlijks sterk fluctueert en ook de hoogte van de uitkoopsommen weinig stabiliteit vertoont. Het huidige rijkssubsidie van f 73.000,- vormt weliswaar een constante factor, die de strijkkwartetten een basis verschaft voor de continuering van de activiteiten, maar dekt uitsluitend de overhead- en projectkosten en nauwelijks de salarissen van de kwartetmusici. Een relatief laag percentage van de eigen inkomsten is op dit moment afkomstig van lokale overheden, particuliere fondsen en sponsors. Dit wordt deels veroorzaakt doordat de regels van sommige subsidiënten het ondersteunen van structureel gesubsidieerde ensembles uitsluiten, en anderzijds doordat het de kwartetten aan tijd en personeel ontbreekt om alle kanalen aan te boren.

Organisatie

Het ontbreekt de kwartetten aan tijd en personeel om voortdurend op de juiste momenten het kwartet onder de aandacht van zalen, omroepen en impresario's te brengen. Je kunt het kwartet immers het beste verkopen op een moment dat het kwartet positief in de publiciteit staat, tijdens een reeks optredens. Maar juist dan is alle aandacht op de muziek gericht. Beide kwartetten zijn van mening dat het aantal concerten en de uitkoopsommen in Nederland en buitenland wellicht iets hoger zou zijn, als er iemand is die namens het kwartet systematisch het aanbod van de kwartetten bij de zalen onder de aandacht brengt en de onderhandelingen voert.

Qua publiciteit en promotie zijn de beide kwartetten sterk afhankelijk van de podia. Beide kwartetten hebben de indruk dat met name op kleinere podia buiten de randstad soms ervaring en professionaliteit ontbreekt, waardoor onnodig fouten worden gemaakt bij de publiciteit en organisatie van concerten. Bovengenoemde medewerker zou ook op dat vlak zijn of haar diensten kunnen leveren.

1.5 Overige Nederlandse kwartetten

Aanbod en repertoire

Tussen 1970 en 1999 zijn er in Nederland circa twintig kwartetten opgericht.¹³ Van de meeste kwartetten is het aanvangsjaar wel bekend, maar het moment waarop zij zijn gestopt, is moeilijker te traceren, omdat daaraan meestal niet veel ruchtbaarheid wordt gegeven. Dat maakt het aanbod van strijkkwartetten niet op ieder moment doorzichtig. "Ik weet niet of dat kwartet nog bestaat," was dan ook een geregeld terugkerende opmerking in de vraaggesprekken met impresario's en programmeurs. Vergelijking van de agenda's van verschillende podia van de afgelopen jaren leverde – naast het Mondriaan Kwartet en het Schönberg Kwartet – nog circa vijftien actieve kwartetten op.¹⁴

¹³ Zie voor een overzicht Bijlage A.

¹⁴ Een kwartet meldde ons dat het binnenkort ging stoppen.

Onder deze kwartetten bevinden zich twee kwartetten die zich concentreren op de uitvoering van hedendaags repertoire.¹⁵ Bij alle overige kwartetten reikt het repertoire van Haydn tot en met de twintigste-eeuwse kwartetliteratuur. Sommige kwartetten leggen een bepaald accent: Weense klassieken, Britse of Nederlandse componisten.

Start en samenstelling

Een aantal kwartetten is ontstaan tijdens de studie aan het conservatorium.¹⁶ Bij andere kwartetten hebben de individuele leden een dienstverband bij hetzelfde orkest. Zo hadden het Concertgebouworkest, het Rotterdams Philharmonisch Orkest en de omroeporkesten door de jaren heen verschillende kwartetten binnen hun gelederen.¹⁷

Opvallend zijn de familiebanden die binnen een kwartet werden aangetroffen.¹⁸ De vergelijking met een huwelijk is door verschillende geïnterviewden gemaakt. En net als in een huwelijk komt het ook binnen een kwartet soms tot een scheiding. Er zijn dan ook slechts enkele namen bekend van kwartetten die nooit van samenstelling zijn veranderd. Een bekend (buitenlands) voorbeeld is het Amadeus Kwartet dat van 1947 tot 1987, toen de altviolist overleed, in ongewijzigde samenstelling samenspeelde. Ook het Guarneri Kwartet is hard op weg naar een record: sinds 1964 speelt dit Amerikaanse kwartet in dezelfde samenstelling. Dit is echter geen noodzakelijke voorwaarde om een goed kwartet op te bouwen.¹⁹ Verschillende kwartetten van naam hebben vele keren een wisselingen in de bezetting doorgemaakt. Een bekend voorbeeld is het Juilliard Kwartet waaraan, sinds de oprichting in 1946 tot op heden, elf musici verbonden zijn geweest. Een zelfde aantal musici vinden we bij het Arditti Kwartet. Ook de meeste Nederlandse kwartetten die langer dan een paar jaar bestaan hebben wel eens een wisseling meegeemaakt.

Aantal concerten per jaar

De meeste Nederlandse kwartetten geven tussen de tien en twintig concerten per jaar. Slechts een aantal kwartetten lukt het om meer dan twintig concerten per jaar te geven dankzij een enkele tournee in het buitenland. In vergelijking met buitenlandse kwartetten is dat erg weinig. De buitenlandse kwartetten die wij hebben gesproken²⁰ gaven ongeveer veertig concerten per jaar, waarvan overigens het merendeel in het buitenland.²¹ Alleen kwartetten op het allerhoogste niveau geven tot maximaal honderd concerten per jaar.

De concerten in Nederland worden voor een deel administratief afgehandeld via het NI. Vrijwel alle Nederlandse podia maken intensief gebruik van het aanvullend-honorarium subsidie van het NI. Het is wel mogelijk concerten te geven buiten het NI om, maar dan zijn de honoraria navenant laag.

Als belangrijkste belemmeringen meer concerten te geven noemen de kwartetleden:

- De andere werkzaamheden van de individuele leden. Met name de musici die in een symfonie-orkest spelen, krijgen niet gemakkelijk vrij voor het kwartet. Hierdoor ontstaan voortdurend agenda problemen;
- Gebrek aan tijd en geld om meer concerten te werven;

¹⁵ Het Doelen Kwartet en, in mindere mate, het Utrecht String Quartet.

¹⁶ Onder andere het Schönberg, Mondriaan, Multatuli, Meander en Dshamilja Kwartet.

¹⁷ Onder andere het Hekster, Orlando, Rubin en het Daniël Kwartet.

¹⁸ Schönberg (zus en broer), Meander (broer en zus), Mondriaan (twee broers), Rubin, (twee zussen), Danel (oorspronkelijk 3 broers en 1 zus). Het Multatuli Kwartet bestaat uit twee echtparen.

¹⁹ Bij enkele afnemers en impresario's bleek ten onrechte het beeld te bestaan dat de grote kwartetten allemaal een "kwartet voor het leven" vormden, en dat dit essentieel was voor een hoge kwaliteit van het kwartetspel.

²⁰ Voor een overzicht, zie Bijlage B.

²¹ Het was opmerkelijk dat alle geïnterviewde buitenlandse kwartetten de indruk hadden in eigen land het minst gewaardeerd te worden: zij kunnen daar te weinig concerten geven omdat 'buitenlandse kwartetten' de kwartetseries vullen of omdat in eigen land geen kamermuziekcultuur heerst.

- De lage honoraria. De tijdsinvestering weegt nooit op tegen de inkomsten.

Cd- en radio-opnames

Het aantal cd- en radio-opnames van de overige kwartetten in Nederland is niet bijzonder groot. De meeste kwartetten hebben wel een of twee cd's gemaakt (of in de maak) en af en toe een radio-opname. Hierbij moet worden vermeld dat dergelijke opnames in verhouding bijzonder slecht betalen. Vaak zijn er meer repetities nodig dan voor een concert, vooral als het om een onbekend werk gaat.²² De royalties worden vaak uitbetaald in cd's.

Financiën

Geen van de overige kwartetten in Nederland ontvangt structurele overheidssubsidie. Een enkel kwartet krijgt af en toe een projectsubsidie van een fonds, gemeente of provincie. De uitkoopsommen van de overige Nederlandse kwartetten liggen tussen de f 1000,- en f 3000,- bruto per concert (gemiddeld f 2200,-). Bij geen van de kwartetten zijn de uitkoopsommen de laatste vijf jaar structureel omhoog gegaan.

Organisatie

Vaak neemt een kwartetlid de organisatie van repetities en concerten op zich. Soms krijgt deze persoon daarvoor betaald, bijvoorbeeld een bepaald percentage van de uitkoopsom. Alle kwartetten noemen gebrek aan geld en tijd voor een professionele promotie een belangrijk knelpunt om zich als professioneel ensemble verder te ontwikkelen. De volgende organisatorische werkzaamheden werden genoemd:

- Regelen van repetities: bestellen en verspreiden van bladmuziek, het maken van repetitieschema's;
- Promotie van concerten: onderhouden van contacten (schriftelijk en telefonisch), opstellen en versturen van programma-informatie, uitbetaling van honoraria;
- Productie van opnames;
- Organisatie buitenlandse reizen: vliegtickets, hotelboekingen;
- Aanvragen subsidies en sponsorgelden.

Gemengde beroepspraktijk

Alle leden van de huidige kwartetten in Nederland zijn voor hun levensonderhoud afhankelijk van meerdere inkomstenbronnen. Vrijwel alle spelers hebben een gemengde beroepspraktijk. De meest voorkomende nevenberoepen zijn strijker (vast of freelance in een orkest of ensemble) en docent (privé, aan een muziekschool of aan een conservatorium). Slechts één kwartet geeft als kwartet les op een conservatorium.²³ Eénmaal werd kwartetspel als enige beroepsmatige bezigheid genoemd. Afgezien van het feit dat de andere bezigheden noodzakelijk zijn voor het verwerven van een inkomen en vanwege de secundaire arbeidsvoorwaarden als pensioen en verzekeringen, vinden bijna alle kwartetten de gemengde beroepspraktijk een goede situatie. Bijna niemand preferert alleen kwartet te spelen.²⁴

De diverse bezigheden van de verschillende leden hebben wel nadelige consequenties voor het repeteren: vaak zijn er agenda problemen. Sommige kwartetten repeteren daarom liever in blokperiodes en in de weken voorafgaand aan concerten dan een vast aantal keren per week.

²² Zo maakte het Ebony Kwartet melding van een speciaal ingestudeerd programma van werken van een Nederlandse componist voor een opname. De instudering had circa twintig repetities gekost. De uiteindelijke honorering bedroeg f 800,- (bruto) per persoon.

²³ Het Daniël Kwartet is verbonden aan het Rotterdams Conservatorium. Vgl. Hoofdstuk 4.

²⁴ Nederlandse impresario's en programmeurs waren zeer stellig van mening dat buitenlandse kwartetten vaker fulltime kwartet spelen dan Nederlandse kwartetten. Uit ons onderzoek blijkt echter dat ook de leden van buitenlandse kwartetten vrijwel allemaal het kwartetspel met iets anders combineren: ze treden op als solist, geven les of zijn (parttime) orkestmusicus. Fulltime kwartet spelen komt dus nagenoeg niet voor.

1.6 Samenvatting

- Het strijkkwartet neemt een unieke plaats binnen de kamermuziek in. Het genre bestaat al meer dan tweehonderd jaar, het huidige kwartetrepertoire omvat honderden composities en ieder jaar komen er nieuwe stukken bij. Ondanks het feit dat kwartetspel veel van de individuele leden eist en veel kwartetten na een paar jaar weer verdwijnen, worden er voortdurend nieuwe kwartetten opgericht.
- In 1999 waren in Nederland circa zeventien strijkkwartetten actief.
- Wisselingen in de bezetting komen bij binnen- en buitenlandse kwartetten voor en vormen in principe geen belemmering voor het opbouwen van een goede kwaliteit.
- Het merendeel van de kwartetten speelt een breed repertoire, van Haydn tot twintigste-eeuwse muziek. Naast het Schönberg Kwartet en het Mondriaan Kwartet zijn er in Nederland nog enkele kwartetten die zich toeleggen op het nieuwe repertoire. Dit wordt hoofdzakelijk afgenomen door gespecialiseerde podia of door de hedendaagse muziekseries van de grotere podia.
- Nederlandse kwartetten worden zelden uitgenodigd in de internationale strijkkwartetseries van de grotere concertzalen en kamermuziekverenigingen in Nederland.
- Alle strijkkwartetten vinden het verwerven van een voldoende aantal concerten problematisch. Het Mondriaan Kwartet en het Schönberg Kwartet hebben jaarlijks gemiddeld meer concerten (32-28) dan de overige kwartetten in Nederland (minder dan twintig), maar minder vaak dan collega's in buitenlandse kwartetten (circa veertig).
- Voor optredens zijn strijkkwartetten, evenals andere kamermuziekensembles, sterk afhankelijk van het NI omdat de meeste podia gebruik willen maken van het aanvullend-honorarium subsidie, dat via het NI verstrekt wordt.
- De uitkoopsommen voor concerten met kamermuziek zijn in Nederland niet hoog en zijn de laatste vijf jaar niet of nauwelijks omhoog gegaan. Het Schönberg Kwartet neemt met een gemiddelde uitkoopsom van f 3260,- over de afgelopen vijf jaar, een toppositie in onder de Nederlandse strijkkwartetten. Het Mondriaan Kwartet zit daar met f 2360,- beduidend onder. De uitkoopsommen die de twee kwartetten in het buitenland ontvangen, zijn twee tot drie maal zo hoog als de uitkoopsommen in Nederland.
- Het Schönberg Kwartet en Mondriaan Kwartet hebben vaker dan andere kwartetten optredens in het buitenland, maar de regelmaat ontbreekt. Beide kwartetten missen een persoon of organisatie die intensief concerten voor hen verwerft. Voor buitenlandse agenten is het weinig aantrekkelijk de kwartetten te vertegenwoordigen omdat de te verwachten inkomsten uit de uitkoopsommen te laag zijn.
- 50% van de inkomsten van Schönberg Kwartet en Mondriaan Kwartet wordt vergaard uit de uitkoopsommen, projectsubsidies en (voor het Schönbergkwartet) uit de inkomsten van donateurs en sponsors. Daarnaast ontvangen de beide kwartetten structurele subsidie van het rijk, waarmee de continuïteit van de activiteiten gegarandeerd kan worden.
- De uitkoopsommen, het rijkssubsidie en de overige inkomsten zijn niet toereikend om de musici een salaris uit te keren, dat de inspanningen, de hoge kwaliteit en jarenlange ervaring van de musici in beide kwartetten weerspiegelt. (Vgl. Hoofdstuk 3)
- Nagenoeg alle kwartetleden in binnen- en buitenland hebben een gemengde beroepspraktijk om in hun levensonderhoud te kunnen voorzien. Bijna alle kwartetten vinden dit een vanzelfsprekende situatie. Sommige musici beschouwen een combinatie van werkzaamheden als een welkome afwisseling op de druk die het spelen in een strijkkwartet met zich meebrengt.
- Alle kwartetten doen de organisatie van de concerten voor het overgrote deel zelf. Bij het Mondriaan Kwartet en het Schönberg kwartet vormt dit een grote belasting voor de zakelijk leiders – die tevens musicus zijn – omdat deze vaker optreden, veel

(buitenlandse) gastmusici uitnodigen, samenwerken met componisten, meer cd-opnames maken, vaker buitenlandse reizen maken en daarnaast subsidieverzoeken en jaarverslagen schrijven.

- Het Mondriaan Kwartet en Schönberg Kwartet maken veel vaker dan de overige in Nederland gesitueerde kwartetten cd-registraties. Zij hebben een belangrijke bijdrage geleverd aan het vastleggen van deels nieuwe en nog niet eerder opgenomen composities van Nederlandse en buitenlandse componisten op geluidsdrager.

2. De markt voor strijkkwartetten

2.1 Inleiding

In hoofdstuk 1 hebben we beschreven wat de belangrijkste knelpunten zijn voor kwartetten zoals het Mondriaan Kwartet en het Schönberg Kwartet, die een levensvatbare uitvoeringspraktijk en voldoende inkomen uit kwartetspel nastreven. Kort samengevat zijn dat:

- Beperkt en wisselvallig aantal concerten;
- Structureel te lage uitkoopsommen in Nederland;
- Onvoldoende vertegenwoordiging op de binnen- en buitenlandse markt;
- Organisatorische problemen bij het werven van concerten en de publiciteit.

In dit hoofdstuk zullen we enkele van deze knelpunten verduidelijken door ze te belichten vanuit het perspectief van de programmeurs van de podia en de bemiddelaars.

2.2 Aantal concerten

Nederland heeft een rijke infrastructuur voor de kamermuziek. Er zijn veel podia waarop kamermuziekconcerten plaatsvinden. Toch blijkt het verwerven van voldoende concerten voor alle Nederlandse kwartetten een probleem.

Wij hebben de volgende factoren nader bestudeerd:

1. Zijn er voldoende podia waar Nederlandse strijkkwartetten worden geprogrammeerd?
2. Hoe vindt de selectie van kwartetten door de podia plaats? Hoeveel ruimte is er voor het Schönberg Kwartet en het Mondriaan Kwartet?
3. Welke concurrentie ondervinden zij van andere strijkkwartetten en kamermuziek ensembles?

Ad 1. Aantal en soorten podia

Dankzij het NI is het aantal podia dat kamermuziek programmeert de laatste decennia sterk gegroeid, van circa 120 in 1978 naar rond de 400 in 1998. Dat aantal neemt de laatste jaren weer iets af, wat volgens het NI te maken heeft met bezuinigingen bij tal van theater- en concertpodia. Vooral de kleinere zalen zijn minder risicovol gaan programmeren om voldoende hoge recettes te waarborgen. De programmering van concerten met klassieke muziek moest het daarbij het afleggen tegen theater.

Daarnaast constateert het NI dat de podia en het publiek een gedifferentieerder aanbod willen: naast klassieke muziek is er veel belangstelling voor jazz, wereldmuziek en kinderconcerten. Kleine podia die voorheen jaarlijks zes concerten met kamermuziek programmeerden, verdelen die zes concerten nu over meerdere genres, met als resultaat dat er voor de klassieke kamermuziek nog maar een of twee concerten overblijven.²⁵

Op basis van het budget, de programmering en het aantal kamermuziekconcerten per jaar kunnen we de podia als volgt indelen:

Grote podia in de randstad

Het Concertgebouw in Amsterdam, het Muziekcentrum Vredenburg in Utrecht, De Doelen in Rotterdam en de Anton Philipszaal in Den Haag. De kamermuziek-programmering van deze zalen bestaat uit eigen programmering en de verhuur aan derden.²⁶ Het aantal kamermuziekconcerten per jaar is groot, meer dan honderd per jaar per

²⁵ NI (1996: 7).

²⁶ Zo verhuren het Concertgebouw in Amsterdam en De Doelen in Rotterdam de kleine zaal enkele avonden per maand aan respectievelijk de Stichting Kamermuziek Amsterdam (KAM) en de Kunstkring Rotterdam, die verschillende kamermuziekseries programmeren. Het aantal

podium. Het aantal concerten met strijkkwartetrepertoire varieert tussen de tien en dertig en de programmering wordt voor het grootste deel ingevuld door buitenlandse kwartetten.

Middelgrote podia

Onder andere het Muziekcentrum Frits Philips in Eindhoven, de Twentse Schouwburg in Enschede en De Oosterpoort in Groningen. De kamermuziekprogrammering in deze zalen wordt geselecteerd uit het bestaande aanbod, deels via het NI, deels via commerciële impresario's. Er is een klein budget beschikbaar voor een beperkt aantal eigen producties per jaar. Het aantal kamermuziekconcerten per jaar ligt rond de vijftig. Het aantal concerten met strijkkwartet is ongeveer vijf en de programmering wordt voor het grootste deel ingevuld door buitenlandse kwartetten.

Kleine, gespecialiseerde podia

Onder andere De IJsbreker in Amsterdam,²⁷ Het Muziekcentrum 's Hertogenbosch, Lantaarn/Venster in Rotterdam, O42 in Nijmegen en Korzo in Den Haag, Stichting Prime in Groningen en Huis aan de Werf in Utrecht. Deze podia programmeren uitsluitend twintigste-eeuwse muziek. De selectie komt tot stand uit het aanbod van de Stichting Gaudeamus of het NI. Er is een klein budget voor eigen producties. Het aantal concerten per jaar ligt tussen de dertig en vijftig. Het aantal concerten met strijkkwartet is vaak niet meer dan vier, soms minder. Het aanbod van Nederlandse kwartetten is relatief groot.

Kleine podia

Kerken, kastelen, musea en culturele centra, de kamermuziekverenigingen en de kleinere kunstkringen in het land. De selectie wordt hoofdzakelijk gemaakt uit het aanbod van het NI. Er is geen ruimte voor eigen producties. Het aantal concerten met strijkkwartet is vier of minder, maar wordt overwegend door Nederlandse kwartetten verzorgd.

Bijna alle podia programmeren dus strijkkwartetten. De frequentie wisselt echter sterk. Sommige podia hebben bijna wekelijks een strijkkwartet in huis, anderen maar een of twee keer per jaar. Nederlandse kwartetten vinden we met name in het circuit van de gespecialiseerde en de kleine podia, verspreid over het hele land. Slechts een paar Nederlandse kwartetten dringen door tot de grote en middelgrote podia. Naast het Schönberg Kwartet en het Mondriaan Kwartet zijn dat onder andere het Utrecht String Quartet, het Doelen Kwartet en het Rubin Kwartet.

Gebrek aan continuïteit

Een aantal van veertig concerten per jaar in Nederland wordt door de musici en het NI als een redelijke basis voor een kamermuziekpraktijk beschouwd. Dit aantal werd door het Mondriaan Kwartet en het Schönberg Kwartet, behalve in 1994, niet gehaald.²⁸ De oorzaak hiervoor is tweeledig. Enerzijds is gebleken dat van de circa vierhonderd kamermuziekpodia in Nederland, slechts circa twintig procent geïnteresseerd is of gespecialiseerd is in twintigste eeuwse muziek. De beide kwartetten kunnen hun programma's dus op maximaal tachtig podia uitzetten. Anderzijds werd duidelijk dat de meeste programmeurs kamermuziekensembles – op een enkele uitzondering na – in principe niet vaker dan eens in de twee à drie jaar, of soms nog minder frequent, terugvragen. Op

strijkkwartetconcerten bedraagt circa tien tot twaalf concerten per jaar, die overwegend worden ingevuld door buitenlandse kwartetten.

²⁷ Dit podium neemt een iets andere positie in dan de overige gespecialiseerde podia, vanwege de internationale oriëntatie en het grotere aantal concerten (circa tweehonderd per jaar) dat daar jaarlijks plaats vindt.

²⁸ Zie de tabellen in Hoofdstuk 1.

korte termijn lijkt een toename van het aantal concerten voor de beide kwartetten dan ook niet realistisch tenzij deze ‘ongeschreven wet’ ter discussie wordt gesteld.

Ad 2. De selectie van strijkkwartetten door de podia

Vanaf omstreeks 1970, toen het aanbod van musici en ensembles steeds groter en daarmee onoverzichtelijker werd, gingen de grotere podia over tot het aanstellen van gespecialiseerde medewerkers voor de muziekprogrammering.²⁹ Het is de taak van deze medewerkers om uit het bestaande aanbod een selectie te maken die in muzikale samenhang aan het publiek gepresenteerd kan worden. Thans is er een toenemende professionalisering waar te nemen door betere opleiding en begeleiding (bijvoorbeeld vanuit een artistieke raad) en door de uitwisseling van kennis met andere programmeurs.

Bij verschillende grote en middelgrote podia spelen programmeurs een steeds actievare rol bij het totstandkomen van kamermuziekseries en -concerten. Zij selecteren niet meer uitsluitend uit het aanbod dat via impresario's en NI op hun bureau belandt, maar gaan ook actief op zoek naar ensembles en kwartetten om hun eigen ideeën gerealiseerd te krijgen. Zij beluisteren opnames, houden internationale vakliteratuur bij en bezoeken concerten

Publieke belangstelling

De publieke belangstelling voor strijkkwartetconcerten is zeer goed te noemen. Bijna alle programmeurs stellen dat ze zich daarover geen zorgen maken. Het aantal abonneementhouders is relatief groot en de grote internationale strijkkwartetseries zijn bijna altijd onmiddellijk uitverkocht. Het publiek is zeer geïnteresseerd en bestaat uit kenners (vaak zelf kwartetspelers) en liefhebbers. Zij zijn voornamelijk afkomstig uit de hogere sociale klassen en hoog opgeleid.

De programmeurs schatten de muzikale smaak van dit publiek behoudend in. Net als in andere landen komt het strijkkwartetpubliek vooral af op grote buitenlandse kwartetten en het bekende klassieke en romantische repertoire. Het traditionele kwartetpubliek is volgens de programmeurs niet geïnteresseerd in twintigste-eeuwse muziek. Hoewel een enkele programmeur voor de podia een taak weggelegd ziet om het publiek vertrouwd te maken met onbekende kwartetten en muziek, bijvoorbeeld in de vorm van een voorbespreking of cursus over twintigste-eeuwse muziek, is het vullen van de zaal hun primaire verantwoordelijkheid.³⁰

Twintigste-eeuws kwartetrepertoire in aparte series

Het Mondriaan Kwartet wordt zelden geboekt in de strijkkwartetseries van de grote en middelgrote podia, het Schönberg Kwartet af en toe. Het publiek voor de beide kwartetten bevindt zich volgens de programmeurs voornamelijk onder de bezoekers van de twintigste-eeuwse muziekseries. Daarom worden deze strijkkwartetten ondergebracht in aparte series, die gewijd zijn aan twintigste-eeuwse muziek of een bepaald thema. De programmeurs stellen dat deze aparte behandeling niets te maken heeft met de kwaliteit van de beide kwartetten. Zij behoren tot de absolute top op het terrein van het twintigste-eeuwse kwartetrepertoire en maken unieke programma's. Voor het Schönberg

²⁹ Tegenwoordig hebben de grote podia een of meer fulltime muziekprogrammeurs in dienst. De middelgrote en gespecialiseerde podia beschikken vaak over een fulltime of parttime muziekprogrammeur. De kleinere podia zijn vaak afhankelijk van vrijwilligers maar kunnen in de programmering worden bijgestaan door het NI.

³⁰ Wel is het van belang hier te wijzen op de programma's van De Doelen in Rotterdam, waar dit jaar voor het eerst een serie rondom het twintigste-eeuwse strijkkwartetrepertoire plaatsvindt, en het Muziekcentrum Frits Philips in Eindhoven, dat sinds drie jaar Nederlandse strijkkwartetten uitnodigt op het jaarlijkse strijkkwartetfestival. Het Concertgebouw in Amsterdam presenteert in het seizoen 1999–2000 een mix van bekend en onbekend repertoire aan het kwartetpubliek in de serie 'Met Beethoven op avontuur', die overigens uitsluitend door buitenlandse strijkkwartetten wordt ingevuld.

Kwartet en het Mondriaan Kwartet betekent dit dat de mogelijkheden om op te treden beperkt zijn tot de grote en middelgrote podia die over twintigste-eeuwse muziekseries beschikken, en de kleine gespecialiseerde podia.

Ad.3. De concurrentie op de kamermuziekpodia

Het Mondriaan Kwartet en het Schönberg Kwartet ondervinden op deze podia concurrentie vanuit verschillende hoeken. In de vorige paragraaf werd belicht dat buitenlandse strijkkwartetten een belangrijke plek hebben op de Nederlandse podia. Het internationale karakter van strijkkwartetseries op de grote podia is echter een gegeven waar alle kwartetten mee moeten leren leven.³¹ Belangrijker voor de mogelijkheden om in Nederland voldoende optredens te verwerven is het overaanbod van Nederlandse kamermuziekensembles, waarop vrijwel alle geïnterviewden ons wezen. Volgens het NI is dat een gevolg van het grote aantal afgestudeerde musici dat jaarlijks de muziekvakopleidingen verlaat.³² Het blijkt echter dat het NI zelf een belangrijke bijdrage heeft geleverd aan de vorming van deze kamermuziekensembles. Het NI werd in 1947 opgericht, met als doelstelling de werkgelegenheid van Nederlandse musici in de kamermuziek te bevorderen.³³ Vanaf 1970 werd – met behulp van aanvullend honorarium subsidies (zie paragraaf 2.3.) – een strategie uitgezet gericht op de stimulering van de spontane vraag naar kamermuziekconcerten en een vrije ontwikkeling van het aanbod. Het aantal concerten met klassieke kamermuziek nam daardoor toe van circa 250 in 1968 naar 1400 in 1996 en het aantal musici dat via het NI bemiddeld werd, groeide in diezelfde periode van honderd tot meer dan 1600.

Scheve verdeling

De groep musici die aan werk geholpen moest worden, werd steeds groter, maar het aantal podia waarop zij terecht konden, bleef de laatste jaren min of meer constant. Aan die kant was dus geen ruimte en de keerzijde van het beleid om zoveel mogelijk musici aan contracten te helpen, was een scheve verdeling van het aantal concerten over de totale groep musici. In 1996 hadden, van het totaal aantal musici (1652) in loondienst bij het NI, 1631 musici minder dan twintig optredens.³⁴ Slechts 21 musici hadden in datzelfde jaar meer dan twintig concerten. Gaan we ervan uit dat een musicus veertig concerten per jaar moet kunnen geven om te kunnen spreken van een redelijke kamermuziekpraktijk, dan zien we dat merendeel van de musici daarvoor tevergeefs een beroep doet op het NI.

Jonge kwartetten

In de grote kwartetseries worden geregeld jonge, veelbelovende en in Nederland onbekende kwartetten geboekt nadat zij een prijs hebben gewonnen op internationale concoursen.³⁵ Ook in het circuit van de kleine podia ondervinden het Schönberg Kwartet en het Mondriaan Kwartet concurrentie van jonge kwartetten. Door de geringere budgettaire mogelijkheden van deze podia kunnen zij minder kwartetconcerten organiseren dan grotere podia en moeten zij hun toevlucht nemen tot goedkopere, beginnende kwartetten. Dit circuit fungeert dan ook vooral als een belangrijke proeftuin voor beginnende ensembles.

³¹ Uit de gesprekken met buitenlandse kwartetten bleek dat nagenoeg alle kwartetten van mening waren in eigen land te weinig gewaardeerd te worden (te weinig podia en te lage uitkoopsommen), en gedwongen te zijn emploti te zoeken in het buitenland.

³² NI (1996: 6).

³³ R. Oosterhuis (1996: 30); In 1997 werd deze doelstelling als volgt gewijzigd: Het NI stelt zich ten doel een actief muzikleven te bevorderen, waarbij de belangen van de Nederlandse toonkunstenaars centraal staan.

³⁴ Musici met een zelfstandigheidsverklaring zijn hierin niet opgenomen. NI (1996: tabel 2).

³⁵ Vgl. Hoofdstuk 4.

2.3 De uitkoopsommen

De honorering van strijkkwartetten door de podia vindt plaats op basis van uitkoopsommen. Kwartetten ontvangen een bruto bedrag per concert, inclusief de repetities die daarvoor nodig zijn. Zaalhouders en impresario's brengen informatie over de hoogte van deze uitkoopsommen liever niet in de openbaarheid. De uitkoopsommen zijn immers onderhandelbaar en de concurrentiepositie van de zalen kan in het gedrang komen als bekend wordt hoeveel voor een specifiek kwartet is betaald. Meestal werd gezegd dat de prijs sterk afhangt van de situatie en van de vraag "wat je er voor over hebt." Toch zijn uit de verschillende gesprekken met de afnemers en met de strijkkwartetten wel een aantal conclusies te trekken.

- Uitkoopsommen zijn in Nederland aanmerkelijk lager dan in de omliggende landen. Een Nederlands kwartet kan in Duitsland of Frankrijk gemakkelijk een vijftig tot tweehonderd procent hogere uitkoopsom bedingen.³⁶
- Nederlandse podia betalen voor buitenlandse kwartetten een hogere uitkoopsom dan voor vergelijkbare Nederlandse kwartetten.

<i>Speelervaring kwartet</i>	<i>Uitkoopsom buitenlands kwartet</i>	<i>Uitkoopsom Nederlands kwartet³⁷</i>
beginnend: 1-5 jaar	zelden minder dan f 6.000,-	niet boven f 2.000,-
enkele jaren concert- ervaring en positieve publiciteit	maximaal f 9.000,-	tussen de f 2.000,- en f 3.000,-
veel optredens en naamsbekendheid	maximaal f 12.000,- met uitschieters tot f 30.000,-	maximaal f 4.000,- met uitschieters tot f 7.000,-

De verschillen in uitkoopsommen worden door de programmeurs primair verklaard op grond van het verschil in kwaliteit. Het is vanzelfsprekend dat kwartetten die tot de wereldtop behoren hoge uitkoopsommen (boven de f 12.000,-) kunnen bedingen. Daarin wijkt de strijkkwartettensector niet af van andere sectoren in de kunstwereld. Aan bijzondere, onvervangbare kunstuitingen waarnaar een grote publieke vraag is, mag een hoog prijskaartje hangen. Voor de subtop is de situatie echter minder eenduidig. Voor de hogere uitkoopsommen aan buitenlandse kwartetten (die tussen de f 6000,- en f 12.000,- verdienen),³⁸ wordt door programmeurs en impresario's de verklaring gegeven dat deze bedoeld zijn voor de reis- en verblijfkosten voor buitenlandse kwartetten. Aangezien de meeste buitenlandse kwartetten in Nederland meerdere concerten geven, blijft na aftrek van de reiskosten nog steeds een substantieel hoger bedrag over voor de honoraria van de musici dan voor Nederlandse kwartetmusici. Het Mondriaan Kwartet en het Schönberg Kwartet slagen er slechts zelden in van Nederlandse zalen een hogere uitkoopsom dan f 4000,- te verkrijgen.

Het glazen plafond

De gemiddelde uitkoopsom voor concerten in Nederland is nog lager, zoals blijkt uit onderstaand tabel.

<i>Gemiddelde uitkoopsom</i>	<i>1998</i>	<i>1994 – 1998</i>
Schönberg Kwartet	f 3321,-	f 3260,-

³⁶ Het Schönberg Kwartet krijgt gemiddeld f 7000,- tot f 9000,- per concert in het buitenland, uitschieters tot f 10.000 en meer, komen ook voor. Het Mondriaan Kwartet verdient tussen de f 6000,- en f 8000,- per buitenlands concert. Uitkoopsommen zijn soms inclusief, soms exclusief reis- en verblijfkosten.

³⁷ Vgl. Hoofdstuk 1.

³⁸ De commissie aan de impresario, evenals de loonbelasting, is dan al ingehouden

Mondriaan Kwartet	f 2900,-	f 2360,-
-------------------	----------	----------

Voor het lage niveau van de uitkoopsommen van deze kwartetten werd door de programmeurs geen eenduidige verklaring gegeven. Wel bleken enkele podia in de veronderstelling dat de rijkssubsidie aan de beide kwartetten de lage uitkoopsommen zou compenseren – wat op een misverstand berust.

Het langdurig en op hoog niveau musiceren van de beide kwartetten staat in geen verhouding met de uitkoopsommen die zij in Nederland kunnen verdienen. Na respectievelijk 23 en 17 jaar moeten zij nog steeds genoeg nemen met zeer lage uitkoopsommen.³⁹ Dat gold ook voor het Orlando Kwartet dat in 1998, na vijftien jaar musiceren op topniveau, onder andere vanwege het ontbreken van enige progressie in de hoogte van de uitkoopsommen, besloot te stoppen.⁴⁰

De maximum uitkoopsom van f 4000,- vormt voor de Nederlandse kwartetten een ‘glazen plafond’. Er blijken voor de kwartetten deels onzichtbare belemmeringen te bestaan om naar hogere uitkoopsommen door te stoten, hoewel de kwaliteit van de kwartetten door de podia als goed wordt beoordeeld. Tegelijkertijd zien de Nederlandse musici hoe buitenlandse kwartetten er wel in slagen hogere uitkoopsommen te bedingen en geprogrammeerd te worden in de grote kwartetseries. Geen van de Nederlandse kwartetten weet echter hoe het door dit ‘glazen plafond’ heen kan dringen, c.q. hoe de zalen te bewegen aanzienlijk hogere uitkoopsommen te betalen.

Aanvullend-honorarium subsidie

Zoals in paragraaf 2.2. is beschreven, werd door het NI vanaf 1970 een strategie uitgezet die gericht was op de stimulering van de spontane vraag naar kamermuziekconcerten, alsmede een vrije ontwikkeling van het aanbod. Deze marktverruiming kwam tot stand met behulp van het aanvullend honorariumsubsidie dat vanaf 1973 aan de podia werd verstrekt. Dit betekende dat de podia een deel van het honorarium zelf moesten betalen (tenminste 70%) terwijl het andere deel gesubsidieerd werd. Omdat de budgetten van vele podia beperkt waren, werd de hoogte van de honoraria aan maxima gebonden. ‘Zodra er te grote verschillen in optreden, kunnen de kleine zalen het niet meer bijslaffen en alleen nog maar oninteressant programmeren, waardoor ze hun publiek verliezen en de markt instort. Het aantal podia zou drastisch verminderen en daar heeft niemand baat bij.’⁴¹ Aldus werd dit beleid door de toenmalige directeur van het NI Jan van Waveren gelegitimeerd. Er werd dus een beleid gevoerd van nivellering van de salarissen, waarvan de podia (en het publiek) profiteerden, maar waarvan de musici de zure vruchten plukten.

Geen vaste tarieven

Naast het feit dat uitkoopsommen van Nederlandse kwartetten schrikbarend laag zijn, vertonen ze ook een sterk wisselvallig beeld. Kwartetten – indien bemiddeld via het NI – hebben geen vaste tarieven. De uitkoopsom hangt af van wat de podia willen en kunnen betalen. Dat kan per podium, per jaar verschillen. Ook het aantal bemiddelingen varieert van jaar tot jaar. Het aantal concerten dat het NI bemiddelde voor het Schönberg Kwartet varieerde de afgelopen vijf jaar van drie tot vijftien. Voor het Mondriaan Kwartet lag dat aantal tussen twee en zeventien.

Commerciële impresario's

³⁹ De Nederlandse Toonkunstenaars Bond schrijft een minimumtarief per musicus per dag voor van f 712,-. Dit betekent een minimum uitkoopsom voor een kwartet van f 2848,-. In dat bedrag is geen rekening gehouden met de zwaarte van het programma, het aantal repetities, de kwaliteit en de leeftijd van de kwartetleden. ‘Tarieven en salarissen 1999’, *De Muziekwereld*, nr. 1, 1999.

⁴⁰ De uitkoopsommen bleken na vijftien jaar vaak nog even hoog als aan het begin van hun loopbaan. Een salaris van f 600,- per persoon, per concert was in 1998 geen uitzondering.

⁴¹ Savenije (1987: 18); Zie ook Van den Berg (1987: 35).

Voor de betere kwartetten is een ontsnappingsroute via andere commerciële impresario's niet weggelegd. Die zijn niet geïnteresseerd in Nederlandse kwartetten omdat de Nederlandse kamermuziekmarkt te weinig oplevert om de investeringen terug te verdienen.⁴² Ook zij lopen tegen het glazen plafond in de uitkoopsommen aan. Hoewel commerciële impresario's sinds 1997 gebruik kunnen maken van het aanvullend-honorarium subsidie voor de Nederlandse musici, is het nog te vroeg om te constateren of deze wijziging positief zal uitvallen voor Nederlandse musici. Voorlopig lijken ze nog weinig geïnteresseerd in het boeken van Nederlandse kwartetten.⁴³

Nieuwe koers van het NI

In 1997 kondigde het NI een koerswijziging aan, als gevolg van kritische noten van kamermusici. Er zou voortaan een actievere promotie worden gevoerd voor een geselecteerd deel van de musici. Negen strijkkwartetten werden door een adviescommissie geselecteerd.⁴⁴ Niet geselecteerde kwartetten kunnen bij spontane vraag eveneens worden bemiddeld.⁴⁵ Voor het Mondriaan Kwartet en het Schönberg Kwartet heeft deze maatregel tot nog toe niet meer concerten, maar wel iets hogere uitkoopsommen (voor het Schönberg Kwartet) opgeleverd.

2.4 Organisatorische knelpunten

In deze paragraaf belichten we de suggesties die door podia zijn gedaan om de contacten tussen de kwartetten en de podia te verbeteren. Bij alle kwartetten is de organisatie in handen van een van de leden. De tijd en energie die deze persoon, naast het repeteren en geven van concerten, aan de werving van concerten kan besteden, bepaalt mede de kans op optredens.

Contacten met programmeurs zijn tijdrovend

De zakelijk leider moet bijtijds contact zoeken met de programmeurs over de thema's van de series in de komende seizoenen en over de plannen van het kwartet. De meeste zalen ronden de programmering van het nieuwe seizoen af in februari/maart van het voorafgaande seizoen. Persoonlijke contacten werken het best, maar zijn zeer tijdrovend. Deze contacten kunnen het best door een van de kwartetmusici zelf worden onderhouden.

Flexibiliteit, qua beschikbaarheid en programma

Moet er (om verschillende redenen) iets aan het programma worden gewijzigd, of wil de programmeur het kwartet in een andere periode boeken, dan is flexibiliteit in de onderhandelingen noodzakelijk. Waar de grotere (gedirigeerde) kamermuziekensembles vervangers kunnen inschakelen, moeten bij strijkkwartetten echter alle vier leden beschikbaar zijn op de geplande datum, wat gezien de nevenactiviteiten van de musici soms moeilijk te verwezenlijken is. Komt de programmeur zelf met bepaald programmavoorstellen, bijvoorbeeld rond een twintigste-eeuwse componist of een bepaald thema, dan moet het kwartet tijd kunnen reserveren voor de instudering van het geplande programmaonderdeel. Daar staat natuurlijk tegenover dat de programmeurs die extra tijd, meer dan nu het geval is, wel zouden moeten honoreren.

Promotie en programma-informatie

Op dit moment zijn de programmeurs tevreden over de promotie van de Nederlandse kwartetten. Deze doet niet onder voor die van buitenlandse kwartetten.

⁴² Federatie van Nederlandse Concertdirecties en Impresario's (1997).

⁴³ In tegenstelling tot het boeken van duo's en trio's.

⁴⁴ Het betreft de volgende kwartetten: Dufy (alleen 1999-2000), Párkányi (alleen 2000-2001), Camilli, Daniel, Franciscus, Mondriaan, Raphael, Rubin en Schönberg Kwartet (aanbod 1999-2000 en 2000-2001). Zie NI (1999).

⁴⁵ NI (1997).

De programmeurs vinden het van belang dat snel en adequaat wordt gereageerd op vragen en verzoeken om informatie. Nadrukkelijk werd daarbij gesteld dat een dure folder voor hen weinig toegevoegde waarde bevat. Voor onbekende kwartetten en nieuw repertoire geldt dat sommige programmeurs bij de selectie bij voorkeur live-registraties van concerten beluisteren in plaats van in de studio opgenomen cd's. Verder wezen verschillende programmeurs erop dat zij zoveel aanbiedingen krijgen, dat een eenmalige promotiecampagne zonder follow-up weinig zin heeft. Dan bestaat het risico dat de brief in de grote stapel verdwijnt. Om weer boven op de stapel te komen, is dus geregeld contact noodzakelijk.

Als een kwartet eenmaal geprogrammeerd wordt, moet een goede representatieve foto voor programmaboekjes en publiciteit in de media beschikbaar zijn en bij sommige zalen ook goede toelichtingen voor de programmaboekjes.

Omdat het verzorgen van de promotie en programma-informatie tijdrovend is, is het belangrijk dat iemand van het buiten het kwartet dit doet. Tijdens ons onderzoek kregen we veel klachten over de weinig adequate promotie die het NI voor zijn musici verzorgt: slordig, onvolledig, te laat of in het ergste geval niet juist.⁴⁶

Onderhandelaar

Een groot bezwaar voor de kwartetten is dat zij zichzelf moeten 'verkoppen'. Iemand met meer afstand kan waarschijnlijk gemakkelijker een hogere prijs voor zijn of haar kwartet bedingen. Zo'n zakelijk leider zou tevens kunnen zorgen voor meer promotie en verkoop in het buitenland. Dit is zeer arbeidsintensief en vrijwel alle kwartetten erkennen dat concerten in het buitenland vaak afhangen van 'toevallige' contacten. Meer concerten in het buitenland brengen echter wel hogere uitkoopsommen met zich mee.

2.5 Samenvatting

- De klassieke kamermuziek ondervindt op de podia steeds meer concurrentie van theater en van andere muziekgenres. Het aantal concerten klassieke muziek staat daardoor onder druk. Toch zijn er voldoende podia in Nederland die strijkkwartetten programmeren.
- Programmeurs houden bij de samenstelling van series sterk rekening met de smaak van het publiek. Volle zalen zijn belangrijk en de meeste strijkkwartetseries in de grote en middelgrote zalen worden dan ook samengesteld uit een breed spectrum van bekende internationale kwartetten, die het klassieke en romantische repertoire uitvoeren.
- Het aantal grote en middelgrote podia dat Nederlandse kwartetten programmeert in de reguliere kwartetseries is bijzonder laag.
- Het Mondriaan Kwartet en het Schönberg Kwartet behoren tot de absolute top op het terrein van het twintigste-eeuwse kwartetrepertoire en maken unieke programma's. Maar het specifieke aanbod past volgens de programmeurs niet in de traditionele kwartetseries. Deze twee kwartetten maken dus vooral kans op concerten in zalen waar twintigste-eeuwse muziekseries zijn en op de kleine gespecialiseerde podia. (ongeveer 20% van de concertpodia)
- Uitkoopsommen zijn in Nederland aanmerkelijk lager dan in de omringende landen.
- Nederlandse podia betalen voor buitenlandse kwartetten een hogere uitkoopsom dan voor vergelijkbare Nederlandse kwartetten. De verschillen in uitkoopsommen tussen buitenlandse en Nederlandse kwartetten wordt door de programmeurs verklaard door het verschil in kwaliteit, en in de reis- en verblijfkosten voor buitenlandse kwartetten.

⁴⁶ Als voorbeelden werden genoemd het doorgeven van verkeerde programmagegevens, gegevens van een ander ensemble en het maken van financiële afspraken zonder het kwartet daarvan op de hoogte te stellen.

- De maximum uitkoopsom van f 4000,- voor Nederlandse kwartetten werkt als een soort ‘glazen plafond’. Er zijn voor het Schönberg Kwartet en het Mondriaan Kwartet, deels onzichtbare, belemmeringen om naar hogere uitkoopsommen door te stoten. En hoewel de kwaliteit van deze twee kwartetten door de podia als goed wordt beoordeeld, resulteert dit niet in hogere uitkoopsommen. De meest bepalende factor in de hoogte van de uitkoopsommen blijkt echter het beleid van het NI. Door jarenlange toepassing van het instrument van het aanvullend-honorarium subsidie, die gepaard ging met maximumsalarissen voor de musici, zijn podia zijn gewend geraakt aan een ‘te lage prijs’ voor het Nederlandse product.
- Commerciële impresario’s kunnen sinds 1997 ook gebruik maken van het aanvullend-honorarium subsidie voor Nederlandse musici. Het is voor hen echter niet aantrekkelijk om in een Nederlandse kwartet te investeren. Door de lage inkomsten uit de uitkoopsommen is er geen redelijke kans dat die investering weer terugverdiend kan worden. Geen van de impresario’s heeft zich tot nog toe over Nederlandse strijkkwartetten ontfermd.
- Wanneer de overheid meer wil investeren in de subsidiëring van de podia, zou zij daaraan de voorwaarde moeten verbinden dat podia bij de contractering van musici tenminste de minimumtarieven in acht nemen.
- Bij alle kwartetten is de organisatie in handen van een van de kwartetleden. Dit is voor de contacten met programmeurs over de inhoud van programma’s ook noodzakelijk. Voor het genereren van meer concerten in binnen- en buitenland, en voor het bedingen van hogere uitkoopsommen, is een zakelijk leider of manager van buiten het kwartet wenselijk.
- Strijkkwartetten zijn in hun onderhandelingen minder flexibel dan andere kamermuziekensembles omdat niet met vervangers gewerkt kan worden. Alle vier leden moeten beschikbaar zijn. Een teveel aan nevenactiviteiten van de kwartetleden kan de onderhandelingen met concertzalen belemmeren.

3. De sociaal-economische positie van kwartetmusici

3.1 Inleiding

Uit ons onderzoek is gebleken dat slechts enkele strijkkwartetmusici wereldwijd van het kwartetspel alleen (op basis van uitkoopsommen van concerten en inkomsten van cd's) leven. De meeste kwartetmusici voorzien in hun levensonderhoud door een combinatie van activiteiten als spelen en lesgeven. Een baan bij een symfonieorkest of in het muziek(vak)onderwijs is voor veel musici van belang in verband met de daaraan verbonden zekerheid omtrent (een deel van) de inkomsten en vanwege secundaire arbeidsvoorwaarden, zoals verzekering bij ziekte en arbeidsongeschiktheid en pensioenregelingen.

Hoewel het kwartetspel door de leden van het Schönberg Kwartet en Mondriaan Kwartet als hoofdberoep wordt gezien, is het qua inkomensverwerving ondergeschikt aan de inkomsten uit nevenfuncties zoals lesgeven, een orkestbaan of het spelen in andere kamermuziekensembles. De verhoudingen tussen de inkomsten uit deze diverse werkzaamheden en het kwartetspel variëren per kwartetlid en worden in dit rapport niet besproken.

In dit hoofdstuk zullen wij onderzoeken of de honorering van het werk in de strijkkwartetten reëel is, gezien de hoeveelheid tijd die de musici erin investeren en het artistieke niveau. Wij belichten achtereenvolgens de honoraria en de arbeidsvoorwaarden van de leden van het Schönberg Kwartet en het Mondriaan Kwartet en vergelijken die met de salarissen van de aanvoerders in symfonieorkesten en de honoraria van collega's in het kunstvakonderwijs.

3.2 Honoraria en secundaire arbeidsvoorwaarden

De musici van het Schönberg Kwartet en het Mondriaan Kwartet zijn in dienst van de gelijknamige stichtingen. Zij ontvangen maandelijks een salaris van *f* 1700,- (Schönberg Kwartet) en *f* 1650,- (Mondriaan Kwartet) inclusief vakantietoeslag.⁴⁷ Gedurende de periode 1994–1998 verdienden de musici van het Schönberg Kwartet gemiddeld *f* 20.400,-.⁴⁸ Het jaarinkomen per musicus in het Mondriaan Kwartet bedroeg *f* 19.800,-.⁴⁹ De musici van beide kwartetten ontvangen reiskostenvergoedingen voor concerten en repetities in Nederland en voor reizen naar het buitenland. Alleen bij tournees in het buitenland ontvangen de musici sejours.

Een oordeel over het jaarinkomen van de musici is alleen mogelijk als dit wordt gerelateerd aan de inspanningen. Daarom is voor de periode 1994–1998 de tijd in kaart gebracht die de musici aan het kwartetspel besteedden tijdens gezamenlijke repetities, concerten en reizen voor de concerten en het opnemen van cd's. Afhankelijk van het aantal concerten variëren deze 'kwarteturen' van 450 tot 800 uur per jaar. Dit gevarieerde patroon van inspanningen tegen een vast inkomen per jaar betekent dat het uurloon een wisselvallig beeld vertoont. Eén tendens tekent zich duidelijk af: hoe meer concerten, hoe lager het uurloon. Het laagste uurloon, van ongeveer *f* 20,- bruto, werd verdiend in 1994, toen de twee kwartetten 44 respectievelijk 53 concerten gaven. Het

⁴⁷ Alle in dit hoofdstuk genoemde bedragen zijn bruto bedragen.

⁴⁸ Dit salaris is al een aantal jaren ongewijzigd, maar wordt incidenteel aangevuld met een bonus, die afhankelijk is van de hoogte van de opgebouwde reserves in voorgaande jaren. Hierdoor werd in 1994, 1996, 1997, en 1998 een effectief jaarinkomen tussen de *f* 25.000,- en *f* 28.000,- bruto bereikt.

⁴⁹ Het salaris is sinds 1994 ongewijzigd, maar wordt incidenteel aangevuld door toeslagen wegens bijzondere verdiensten. Deze maakten tussen 1994 en 1998 een bruto jaarinkomen tussen de *f* 22.000,- en *f* 25.500,- mogelijk.

hoogste uurloon werd bereikt in 1998, toen de kwartetten respectievelijk achttien en zeventien concerten gaven. Het salaris bedroeg in dat jaar per 'kwartetuur' voor de musici van het Schönberg Kwartet f 45,- en voor de leden van het Mondriaan Kwartet f 31,-.

In deze berekening is echter nog geen rekening gehouden met de forfaitaire uren, die bedoeld zijn voor de individuele partij- en partituurstudie en ter compensatie voor de onregelmatigheid van het werk.⁵⁰ Wanneer we de forfaitaire uren toevoegen aan de kwarteturen dan zien we dat het aantal gewerkte uren in de jaren 1994 tot en met 1998 varieert tussen de 700 en 1300 uur per jaar. Het gemiddelde bruto uurloon voor diezelfde periode was voor de musici van het Schönberg Kwartet f 26,- en voor de leden van het Mondriaan Kwartet f 20,-.

Ook de secundaire arbeidsvoorwaarden van de kwartetmusici laten zeer te wensen over. Hoewel de musici sinds 1998 in aanmerking komen voor een collectieve pensioensverzekering, is de verzekering van ziekte en arbeidsongeschiktheid geheel voor eigen rekening. Ook ontberen de kwartetmusici vergoedingen voor studiekosten, instrumentonderhoud en -verzekering, kledingvergoeding en koffiegeld.

3.3 Salarissen en secundaire arbeidsvoorwaarden vergeleken

Groepsaanvoerders symfonie-orkesten

Strijkkwartetmusici functioneren op een vergelijkbaar artistiek niveau als de concertmeester of solo-altist en -violoncellist van een symfonieorkest. Meer dan bijvoorbeeld tutti-musici in een symfonieorkest of ensemble dienen zij over de volgende kwaliteiten te beschikken: solistische kwaliteiten, artistieke visie, 'persoonlijkheid' en een groot verantwoordelijkheidsgevoel voor het artistiek eindresultaat. Het zou dan ook voor de hand liggen de salarissen van de kwartetmusici te vergelijken met de salarissen van de eerste concertmeester, de soloaltist en solovioloncellist bij de symfonieorkesten. Omdat die echter in individuele arbeidsovereenkomsten worden vastgelegd,⁵¹ zijn zij geen bruikbaar referentiekader voor deze studie. Wij baseren ons daarom op de salarissen van de groepsaanvoerders van de randstedelijke symfonieorkesten zoals die in de *CAO Nederlandse Orkesten 1998* zijn vastgelegd.⁵² De aanvoerders van de randstedelijke orkesten bereiken een bruto uurloon van f 97,-.⁵³

⁵⁰ Deze "dienen voor zelfstudie en voorbereiding van orkestpartijen, alsmede voor het in speelklare staat brengen, respectievelijk houden, van de instrumenten met toebehoren. Voorts zijn ze bedoeld als compensatie voor gebroken diensten en het werken op onregelmatige tijden en tijdens weekeinden en feestdagen." *CAO Nederlandse Orkesten*, artikel 5.1, lid f. pag. 16. Musici van de symfonieorkesten kunnen gemiddeld per week 26 uur voor orkestwerkzaamheden worden ingezet. Daarnaast zijn gemiddeld 14 uren forfaitair (ongeveer 35% van de totale werktijd). Voor de kwartetten zijn de forfaitaire uren berekend door $14/26 = 0,58$ forfaitair uur per kwartetuur toe te kennen. NB. Ook in het kunstvakonderwijs is 35% van de werktijd roostervrij.

⁵¹ In de muziek is het sinds jaar en dag gebruikelijk dat posities die een hoge mate van artistieke kwaliteit en authenticiteit met zich meebrengen een 'salarissystematiek' kennen, die geheel buiten de regels van functiewaardering omgaan. Dit betekent dat de salarissen van concertmeesters het veelvoudige kunnen bedragen van die van collega's in hetzelfde orkest. Ook kunnen in deze contracten bijzondere arbeidsvoorwaarden worden opgenomen die betrekking hebben op het al dan niet bijwonen van bepaalde repetities en concerten.

⁵² De musici van het Schönberg Kwartet en Mondriaan Kwartet zijn, op twee musici na, allen minimaal zeventien jaar in dienst van het kwartet. Dit betekent dat wij hun inkomsten uit kwartetspel hebben vergeleken met de inkomsten uit orkestspel van groepsaanvoerders in de hoogste schaal van de orkest-CAO, schaal 15, die overeenkomt met een dienstverband van vijftien jaar. In strikkwartetten is het overigens de gewoonte alle vier leden gelijk te honoreren, ongeacht de duur van het dienstverband. Soms ontvangt de persoon die de zakelijke leiding op zich neemt een extra vergoeding.

⁵³ Voor de berekening van de uurlonen, zie Bijlage C.

Het is duidelijk dat het uurloon van de kwartetmusici hierbij zeer schril afsteekt: de aanvoerders van de randstedelijke orkesten verdienen drie- tot viermaal zoveel als de musici van het Schönberg Kwartet en Mondriaan Kwartet.⁵⁴ Verder kunnen de musici in de symfonie-orkesten in tegenstelling tot de leden van de kwartetten aanspraak maken op een breed pakket van secundaire arbeidsvoorwaarden, zoals een collectieve pensioensverzekering, de verzekering tegen ziekte en arbeidsongeschiktheid en vergoedingen voor studiekosten, instrumentonderhoud en instrumentverzekering, kleding en koffiegeld.

Docenten kunstvakonderwijs

Een docentschap aan het conservatorium verkrijgt een musicus op grond van opleiding en/of ervaring. Het is voor conservatoria zeer aantrekkelijk een musicus als docent aan te stellen, die een grote praktijkervaring heeft op de (inter)nationale concertpodia. Als de kwartetmusici een halve werkweek in het kunstvakonderwijs zouden werken, dan zou hun salaris twee tot driemaal zo hoog zijn als de inkomsten uit kwartetspel, bij een gelijke tijdsinvestering.⁵⁵ Het overdragen van praktijkkennis en ervaring – zonder de nadelen van het bestaan als uitvoerend musicus, zoals concertstress, reizen, en onregelmatige werktijden – wordt dus aanmerkelijk beter bezoldigd dan het eigenlijke kwartetwerk.

3.4 Conclusies

De salarissen en de secundaire arbeidsvoorwaarden van de musici in het Schönberg Kwartet en Mondriaan Kwartet lopen ver achter bij die van de aanvoerders in de symfonieorkesten en de docenten in het kunstvakonderwijs.

<i>Functie</i>	<i>Bruto uurloon</i>
Aanvoerder randstedelijk orkest	f 97,-
Docent conservatorium	f 42,- tot f 67,-
Lid Schönberg Kwartet	f 26,-
Lid Mondriaan Kwartet	f 20,-

Tabel 5.

Om de salarissen van de musici op het redelijke niveau van een aanvoerder van een randstedelijk orkest te brengen en betere secundaire arbeidsvoorwaarden te realiseren, hebben het Schönberg Kwartet en het Mondriaan Kwartet ieder jaarlijks een *extra* bedrag van minimaal f 150.000,- nodig, om hun activiteiten op het huidige niveau van circa dertig concerten per jaar te kunnen voortzetten.

⁵⁴ Overigens zijn ook de salarissen van de symfonieorkestmusici – in internationale context – aan de lage kant. Vgl. Wissing (1998: 239-247).

⁵⁵ CAO HBO (1999: 86, 88). Voor de berekening van het uurloon, zie Bijlage C.

4. Netwerken voor strijkkwartetten

4.1 Het Internationale netwerk voor strijkkwartetten

Spelen in een strijkkwartet is een vak apart. In de inleiding hebben we al geconstateerd dat aan de musici hoge muzikale eisen worden gesteld en dat, meer dan bij andere kamermuziekensembles, de individuele leden ook in zakelijk en sociaal-economisch opzicht sterk op elkaar zijn aangewezen. Die hoge eisen zorgen ervoor dat alleen de zeer gedreven kwartetten overleven.

De gedrevenheid van strijkkwartetten is ook te herkennen aan het aantal concoursen voor deze bezetting. Achter de grote hoeveelheid internationale concoursen voor solisten (pianisten, vocalisten en violisten) nemen strijkkwartetten de belangrijkste plaats in onder de concoursen voor kamermuziekensembles. Om er een paar te noemen: Bordeaux (voorheen Evian) in Frankrijk, Banff in Canada, Portsmouth in Groot-Brittannië en Bubenreuth in Duitsland. Het afgelopen decennium zijn daarnaast een aantal organisaties opgericht die festivals, (zomer)cursussen en masterclasses organiseren voor strijkkwartetten: onder andere ProQuartet in Frankrijk (1987), The London String Foundation in Groot-Brittannië (1996) en Strings of the Future in Canada (1997).

Dit geheel van concoursen, festivals en opleidingsmogelijkheden vormt een wereldwijd netwerk voor het strijkkwartet, dat voor kwartetten die aan het begin van hun carrière staan, maar ook voor de arrivés en “gepensioneerde” kwartetleden belangrijke functies kan vervullen:

De muzikale overdracht. Tijdens cursussen en masterclasses dragen ervaren musici praktijkkennis en ervaring over aan jonge kwartetten. Men kan leren van ieders interpretaties.

Nieuwe contacten en uitnodigingen. Wanneer een docent of jurylid een kwartet heeft gehoord waarvan hij of zij de potenties hoog inschat, dan wordt zo'n kwartet dikwijls een mogelijkheid geboden tot verdere scholing. Vaak worden de namen doorgegeven aan collega-docenten. Zo ontstaat een geheel eigen circuit van deelnemers aan cursussen en masterclasses.

Het Curriculum Vitae van een kwartet. Een uitnodiging voor een concours betekent een belangrijke stap voorwaarts in de loopbaan van een kwartet. Als men er vervolgens ook in slaagt tot de prijswinnaars door te dringen dan zitten er meestal een geldprijs en uitnodigingen om op grote podia te komen spelen aan vast.

Intensief samenspelen. Deelname aan festivals, concoursen en (zomer)cursussen houdt in dat men een paar dagen of langer ongestoord kan repeteren. Dit komt het samenspel en dus de kwaliteit ten goede.

Het geven van een openbaar concert. Veel festivals en concoursen bieden de mogelijkheid tot het geven van een of meer openbare concerten. Dit is uiterst belangrijk voor beginnende kwartetten, die daarmee podiumervaring en naamsbekendheid kunnen opdoen en die tegelijkertijd kunnen leren van optredens van de meer ervaren deelnemers.

Uit ons onderzoek is gebleken dat Nederlandse kwartetten de aansluiting bij dit belangrijke internationale netwerk missen. Zij blijken niet of nauwelijks deel te nemen aan concoursen.⁵⁶ Op festivals zijn Nederlandse kwartetten nauwelijks vertegenwoordigd.⁵⁷

⁵⁶ Wij hebben gedurende ons onderzoek slechts één kwartet aangetroffen dat had deelgenomen aan een buitenlands concours. Het Rubin Kwartet nam deel aan Evian en Bubenreuth.

Bovendien geven Nederlandse kwartetten zelden masterclasses. Het geven van cursussen aan jongere kwartetten biedt kwartetten echter een belangrijke mogelijkheid om praktijkkennis en -ervaring over te dragen aan een nieuwe generatie kwartetten, en collega's te leren kennen.⁵⁸

Het strijkkwartetspel is een internationale aangelegenheid. In Nederland alleen zijn nauwelijks voldoende optredens te verwerven. Voor strijkkwartetten met serieuze ambities is het daarom van groot belang zo snel mogelijk na oprichting van het kwartet aan dit netwerk proberen deel te nemen, om zo in binnen- en buitenland naamsbekendheid te krijgen.

4.2 Het Nederlandse netwerk voor strijkkwartetten

Het Nederlandse netwerk voor strijkkwartetten wordt gevormd door de vakopleidingen en enkele Nederlandse festivals voor strijkkwartetten. Welke functie zij vervullen voor (beginnende) Nederlandse kwartetten wordt in de volgende paragrafen beschreven.

1. Opleidingsmogelijkheden op Nederlandse conservatoria

Wij onderzochten het aanbod van strijkkwartetonderwijs aan drie Nederlandse conservatoria: De Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten, Conservatorium van Amsterdam, Constantijn Huygens, Christelijke Hogeschool voor de Kunsten Zwolle, Faculteit Muziek en de Hogeschool voor muziek en theater Rotterdam, Rotterdams Conservatorium.

De invulling van het onderwijs in kwartetspel op deze conservatoria verschilt per opleiding. Het aanbod is soms van zeer recente datum en nog sterk in ontwikkeling. De Conservatoria onderstrepen het nut van kamermuziekspel. Zij noemden als onderwijsdoelen:

- Het naar elkaar leren luisteren. Dit komt ten goede aan iedere vorm van samenspel, of het nu in een groot ensemble, een kamermuziekensemble of een duo is.
- Het opdoen van ervaring in verschillende beroepsvormen. De meeste musici zullen immers terecht komen in een gemengde beroepspraktijk.
- Het bijbrengen van een zekere mate van professionaliteit en discipline. Ensembleleden moeten een project afmaken en eventuele problemen onderling oplossen.
- Contacten leggen met externe podia.

Een van de coördinatoren formuleerde het doel als volgt: "Om te voorkomen dat mensen kunnen afstuderen als uitvoerend musicus, zonder ooit ervaring te hebben opgedaan in een kamermuziekensemble."⁵⁹ Op sommige conservatoria is strijkkwartetspel een structureel onderdeel van het vaste curriculum.⁶⁰ Elders moeten studenten op het eind-

⁵⁷ Voor het Mondriaan Kwartet en Schönberg Kwartet, zie paragraaf 1.2. en 1.3.

⁵⁸ Voor sommige kwartetten zijn docentschappen bij festivals bovendien een belangrijke manier om in het levensonderhoud te voorzien. De leden van het Ad Libitum Kwartet uit Roemenië bijvoorbeeld waren in 1999 docent op het Orlando Festival in Kerkrade. In 1997 wonnen zij de eerste prijs op het concours van Evian. Met de verdiensten van een aantal van dit soort docentschappen kunnen zij in Roemenië een half jaar rondkomen. Mededeling van Filip Papa.

⁵⁹ Uit verschillende opleidingen zijn overigens strijkkwartetten voortgekomen. Onder ander het Dshamilja (Conservatorium Maastricht), Meander (Conservatorium Zwolle), Multatuli (Conservatorium Rotterdam en Koninklijk Conservatorium Den Haag), Mondriaan (Amsterdams Conservatorium) en Schönberg (Koninklijk Conservatorium Den Haag).

⁶⁰ Bijvoorbeeld sinds 1996 op het Amsterdams Conservatorium. Voordien werd er niet structureel iets aan kamermuziek in de opleiding gedaan. Mededeling van Frans van Ruth, coördinator afdeling Kamermuziek.

examen van de eerste fase minimaal een kamermuziekwerk spelen, waarvan de invulling vrij is. Aan het Rotterdams Conservatorium is het volgen van kwartetlessen geen verplicht onderdeel van het curriculum.

Zwolle

Kwartetten aan het Conservatorium van Zwolle krijgen eenmaal per week een uur les van Michael Dobrowolski, orkestlid van het Rotterdams Philharmonisch Orkest. Twee maal per jaar wordt er een ensembledag georganiseerd. Alle studenten zijn verplicht daaraan deel te nemen met een ensemble van minimaal drie personen. In de Tweede Fase is kamermuziek een verplicht onderdeel van het lesprogramma, studenten moeten minimaal een project meedraaien. Een project bestaat uit acht tot tien repetities en drie concerten. Suggesties voor programma's komen meestal van staf en docenten. Er wordt samengewerkt met de conservatoria van Arnhem en Enschede. In Zwolle zijn verder zijn er geen specifieke voorzieningen voor strijkkwartetten.

Amsterdam

In Amsterdam moeten de studenten in het tweede en derde jaar verplicht deelnemen aan twee strijkkwartetprojecten per jaar: in totaal vier projecten, waarvan minimaal een klassiek en een romantisch project. De duur van een project is zes weken. Van het in te studeren werk moeten minimaal twee delen worden gespeeld, waarvan het eerste deel, vanwege de vorm, verplicht. Elk kwartet krijgt een docent analyse toegewezen die hen begeleidt bij problemen. Begeleidende docenten zijn Joan Berkhemer en Jeanelotte Hertzberger. De vaste kwartetten krijgen les van Dmitri Ferschtman, voormalig cellist van het Glinka Kwartet, en István Párkányi, 1^e violist van het Orlando Kwartet en van het recent opgerichte Párkányi Kwartet.

Rotterdam

De leden van het Daniël Kwartet hebben sinds 1989 een aanstelling voor 2,5 uur per week bij het Rotterdams Conservatorium. Twee van de kwartetleden geven ook individueel les aan het conservatorium en alle vier zijn ze verbonden aan het Rotterdam Philharmonisch Orkest. Strijkkwartet is een keuzevak voor studenten gedurende een jaar. Het keuzevak bestaat uit een jaar begeleiding door een van de leden van het Daniël Kwartet en drie tentamens (openbare concerten), waarvoor - naar eigen keuze - werken uit drie verschillende periodes moeten worden ingestudeerd. Het is niet, zoals aan het Conservatorium van Amsterdam, verplicht om een werk uit de klassieke periode te spelen, maar in de praktijk komt het daar meestal wel op neer. In de Tweede Fase is het mogelijk om zich als kwartet in te schrijven voor deze specialisatie.⁶¹

Overige activiteiten

Alle conservatoria nodigen regelmatig een gastdocent uit of organiseren masterclasses. Het Conservatorium van Amsterdam heeft contacten met het Concertgebouw over gastlessen van musici die daar optreden. Dit jaar komt het Bartók Kwartet voor een of meer dagdelen les geven. Het Rotterdams Conservatorium organiseerde in 1991 een Strijkkwartet Festival. Gastdocent was Eugene Lehner, lid van het vermaarde Kolisch Kwartet. Het Schönberg Kwartet heeft toen tijdens een special over twintigste-eeuwse muziek les gegeven aan verschillende ensembles. Deelname aan masterclasses is over het algemeen voorbehouden aan studenten van het betreffende conservatorium. Over het algemeen is er zeer weinig budget voor dit soort extra activiteiten. Amsterdam onderzoekt de mogelijkheden van sponsoring.

Samenwerking met andere conservatoria

⁶¹ In 1998/99 heeft zich het Aviv kwartet uit Israël aangemeld.

Studentenkwartetten hoeven niet persé te bestaan uit studenten van dat ene conservatorium. Zwolle heeft samen met de Conservatoria van Arnhem en Enschede een tweede fase. Het Conservatorium van Amsterdam heeft hierover afspraken met de conservatoria van Den Haag en Utrecht. Binnenkort worden gesprekken gestart met deze twee conservatoria over een verdere vorm van samenwerking op dit terrein.

Optredens buiten de opleiding

Alle conservatoria stimuleren hun studenten om op podia buiten de school op te treden. Amsterdam heeft daarvoor contacten met De IJsbreker waar het gaat om het spelen van hedendaagse muziek. In Rotterdam kunnen strijkkwartetten meedoen aan een competitie voor studenten, uitgeschreven door Concertzaal De Doelen. De opleiding beslist wie daaraan mee mogen doen. Geselecteerden ensembles en solisten mogen een concert geven in De Doelen. Verder zijn er contacten met De Stoep in Spijkenisse en het Technisch Centrum in Delft.

Internationale contacten

In Amsterdam is sinds kort een uitwisseling gaande met musici uit voormalig landen in het Oostblok. Deze uitwisseling wordt gesubsidieerd door de Europese Unie. Verder zijn er contacten met de conservatoria van Praag, Brno, Boedapest en Wenen. Deze conservatoria werken intensief samen als het gaat om de opleiding van strijkkwartetten in deze regio. Voor studenten leiden deze contacten soms tot een mogelijkheid om ervaring in het buitenland op te doen.⁶²

II Nederlandse Festivals

Orlando Festival

Het Orlando Festival wordt al voor de achttiende maal gehouden in de abdij Rolduc te Kerkrade en is oorspronkelijk opgezet door het Orlando Kwartet. Het festival vindt plaats in de zomer, duurt twee weken en staat open voor jonge professionele kamermuziekensembles, gevorderde amateurensembles en toehoorders. De lessen worden gegeven door internationaal befaamde musici. In 1998 heeft het Schönberg Kwartet les gegeven tijdens het festival. Een belangrijk onderdeel van het festival is de mogelijkheid ervaren musici te leren kennen.

Per week worden vier strijkkwartetten toegelaten. Deze professionele ensembles moeten, om deel te mogen nemen aan de masterclasses, voldoen aan de toelatingscriteria. Deelnemers moeten een opname insturen. Tot nu toe zijn maar weinig Nederlandse kwartetten uitgenodigd om deel te nemen aan de masterclasses.⁶³

Sinds drie jaar is er de zogenaamde Orlando Academie, een kamermuziekcursus van twee weken voor (niet-professionele) ensembles van muziekstudenten. Naast de lessen zijn er diverse mogelijkheden om concerten te geven.

Het Orlando Festival vormt een Europees netwerk met ProQuartet in Frankrijk en de London String Foundation.

Daniël Kwartet dagen

De Daniël Kwartetdagen bestaan tien jaar en worden ieder jaar in de zomer gehouden in Zeist. De opzet is vergelijkbaar met het Orlando Festival, maar dan kleinschaliger. De leden van het Daniël Kwartet geven lessen, nodigen docenten en gastmusici uit voor masterclasses en organiseren concerten. Omdat de leden ook verbonden zijn aan het Rotterdams Conservatorium, is het in principe mogelijk dat goede kwartetten worden doorverwezen en zich in Rotterdam inschrijven voor een cursus.

⁶² Zo heeft het Romeo Kwartet, bestaande uit studenten van het Amsterdams Conservatorium, gespeeld op een festival in Oostenrijk.

⁶³ Onder andere het (Frans/ Duits/ Nederlandse) Rubin Quartet, het Dshamilja Kwartet en het Multatuli Kwartet.

Festival Nederlandse Strijkkwartetten

Het Muziekcentrum Frits Philips in Eindhoven organiseert sinds 1998 het Festival Nederlandse Strijkkwartetten. Twee dagen lang geven zes toonaangevende strijkkwartetten uit Nederland acte de présence en richten zich op een centraal thema. Het Muziekcentrum geeft in samenwerking met het Fonds voor de Scheppende Toonkunst ieder festival een Nederlandse componist opdracht tot het schrijven van een strijkoctet.

Naast de twee festivaldagen organiseert het Muziekcentrum in april 2000 voor het eerst een masterclass voor jonge Nederlandse strijkkwartetten. Er kunnen zes, aan conservatoria verbonden, Nederlandse strijkkwartetten meedoen. Ieder kwartet krijgt een uur de gelegenheid om met docent Gerhard Schulz (Alban Berg Kwartet) een zelf gekozen werk door te nemen. Het thema is componisten met een sterke binding met Oostenrijk. De masterclasses zijn openbaar en worden afgesloten met een presentatieconcert.

4.3 Het Residency systeem

Een bijzondere vorm van samenwerking tussen strijkkwartetten en muziekwereld zien we in de USA. Daar is het zeer gebruikelijk dat strijkkwartetten 'in residency' zijn bij een conservatorium, universiteit of andere instelling. Hoewel de laatste jaren ook in Europa steeds meer residencies mogelijk zijn, (zie bijlage D) schetsten we hier de Amerikaanse situatie.

In de USA vinden we twee soorten residencies. Bij *Residency Work* woont het ensemble (een deel van het jaar) in de 'residency community'. Ook is een *Community Partnership* mogelijk, wat meerdere bezoeken per jaar kan inhouden of de medewerking aan een specifieke activiteit, maar op zijn minst een openbaar concert behelst.

Per definitie is iedere residency uniek, want zij wordt afgestemd op de behoeftes van de uitvoerend musici en het gastinstituut. De uitvoerende groep kan een strijkkwartet zijn, een koperkwintet, een kamerorkest, een gitaar trio, en dergelijke. Het gastinstituut heeft meestal onderwijs als doelstelling, bijvoorbeeld een universiteit, een school gespecialiseerd in de muzikale vorming van jonge kinderen, een centrum voor beeldende kunst, of een kerkgenootschap. Een residency wordt vaak gefinancierd door een aantal verschillende groepen: gemeentes, concertzalen, Chamber Music America (zie Bijlage D) en particulieren.

De belangrijkste kenmerk van een residency is dat het ensemble bepaalde diensten verleent en kennis overdraagt aan de gemeenschap en dat het gastinstituut de financiële ondersteuning verzorgt. De plichten worden per ensemble besproken en worden zoveel mogelijk aangepast aan de behoeftes van het gastinstituut. In de praktijk betekent dit echter dat de ensembles voldoende tijd overhouden om te studeren en als kwartet op te treden. Voor een ensemble in de Verenigde Staten is een residency de beste manier om een geregeld inkomen te garanderen.

Sommige residencies duren een paar dagen tot een week, anderen blijven vijftig jaar bestaan (zoals het Curtis Quartet aan het Curtis Institute in Philadelphia). Chamber Music America ondersteunt alleen residencies voor Amerikaanse ensembles, maar buitenlandse kwartetten kunnen met behulp van speciale fondsen eveneens een residency in de VS krijgen.⁶⁴

*Het Concord Quartet "In Residency" bij het Dartmouth College, een voorbeeld*⁶⁵

De leden van het Concord Quartet kregen een parttime aanstelling en gaven les aan gemiddeld vijf studenten. Het kwartet speelde concertseries op school en gaf ondersteu-

⁶⁴ Het Petersburg Quartet was twee jaar "In Residency" bij het Oberlin College. Het Takacs Quartet zat bij de University of Colorado in Boulder.

⁶⁵ Informatie van Norman Fischer, cellist van het Concord Quartet.

ning aan de muziekafdeling door bijvoorbeeld composities van studenten te beoordelen, en te spelen bij muzieklessen. Het Dartmouth College kreeg een grotere toeloop van studenten die bij het Concord Quartet wilden studeren en meer naamsbekendheid door de tournees van het Concord Quartet.

Gedurende de residency bij Dartmouth College deed het Concord Quartet ook kortlopende residencies in andere plaatsen, bijvoorbeeld aan de University of Western Michigan. Daar verbleven zij ieder jaar drie maal een week. Het kwartet coachte daar de kamermuziekensembles, gaf masterclasses, lunchconcerten, lecture-recitals en gewone concerten.

4.4 Samenvatting

- Spelen in een kwartet vraagt om een internationale instelling van de kwartetleden. Als het niet mogelijk is om in eigen land voldoende optredens te verwerven, is het belangrijk deel te nemen aan het internationaal netwerk voor strijkkwartetten, om zo in het buitenland concerten te verwerven.
- Dit netwerk is belangrijk voor kwartetten die nog aan het begin van hun carrière staan, maar ook voor al meer bekende kwartetten. De festivals en masterclasses bieden mogelijkheden tot uitwisseling van ervaringen, repetities en concerten, nieuwe contacten en uitnodigingen en vormen ook een bron van inkomsten voor de docenten. Jonge kwartetten die aan het begin van een carrière staan kunnen zo langzaam doorschuiven van festival naar concours tot uiteindelijk de serieuze podia.
- Nederlandse kwartetten nemen opvallend weinig deel aan buitenlandse festivals en concoursen.
- In verschillende landen (Frankrijk, Duitsland, Verenigde Staten) zijn de laatste decennia organisaties opgericht die de strijkkwartetmuziek in al zijn facetten willen stimuleren. Zij doen dit door het financieel ondersteunen van ensembles, het zorgen voor stages en concerten, het organiseren van cursussen en het geven van informatie over activiteiten voor strijkkwartetten.
- Op de meeste conservatoria is pas sinds kort structureel aandacht voor het strijkkwartet. Van onderlinge samenwerking tussen opleidingen onderling en tussen opleidingen, festivals en concertpodia is nog nauwelijks sprake.
- Het Nederlandse netwerk voor strijkkwartetten is nog in ontwikkeling. Er zijn enkele bescheiden initiatieven, die ofwel nog in de kinderschoenen staan, of over een te laag budget beschikken om hun activiteiten verder uit te breiden. Het Orlando Festival heeft de langste traditie en uitgebreide contacten met enkele buitenlandse organisaties.
- Het residency systeem zoals dat in de USA wordt gehanteerd, met lang- en kortdurende residencies, biedt enkele grote voordelen. Musici hebben een vast inkomen, waar een beperkt aantal verplichtingen tegenover staan. Het betreffende gastinstituut heeft een kamermuziekensemble in huis dat afhankelijk van de wensen kan worden ingezet en als ambassadeur van het instituut de wereld rondreist.
- Hoe dit residency systeem voor de Nederlandse situatie geschikt moet worden gemaakt, zal nader moeten worden onderzocht. Belangrijke voorwaarde is dat organisaties, podia, scholen, muziekvakopleidingen, universiteiten en bedrijven bereid moeten zijn hierin samen te werken. Ook de mogelijkheden van sponsoring moeten nader worden onderzocht.

5. Samenvatting en conclusies

Artistieke positionering

Het strijkkwartet neemt een unieke plaats in binnen de kamermuziek. Het genre bestaat al meer dan tweehonderd jaar en de canon van kwartetcomposities omvat honderden werken en groeit nog iedere dag.

In Nederland zijn op dit moment circa twintig strijkkwartetten actief, waarvan het merendeel een breed repertoire van klassieke tot moderne kwartetmuziek speelt. Het Schönberg Kwartet en het Mondriaan Kwartet nemen daartussen een bijzondere positie in, omdat zij gespecialiseerd zijn in twintigste eeuwse muziek. Zij spelen een actieve rol bij het tot stand komen van nieuwe composities voor strijkkwartet en leveren een unieke bijdrage aan het documenteren en verspreiden van twintigste-eeuwse kwartetcomposities op geluidsdrager en via radio en tv.

Podia

Door hun gespecialiseerde repertoire is het aantal speelmogelijkheden van het Schönberg Kwartet en het Mondriaan Kwartet beperkt tot circa tachtig podia. Zij worden niet geprogrammeerd in de grote internationale kwartetseries, maar in series voor hedendaagse muziek in de grote en middelgrote concertzalen en op podia die gespecialiseerd zijn in hedendaagse muziek. Doordat de meeste podia kwartetten maar eens in de twee of drie jaar, of nog minder vaak, terugvragen, is het voor beide kwartetten nauwelijks mogelijk om meer dan dertig concerten per jaar in Nederland te geven. (De overige Nederlandse kwartetten spelen maximaal twintig keer per jaar.)

De twee kwartetten geven jaarlijks gemiddeld zes concerten in het buitenland. Op dit moment hebben zij te weinig mogelijkheden om structureel het aantal concerten in het buitenland te verhogen. Buitenlandse agenten zijn niet geïnteresseerd in hun aanbod en het Nederlands Impresariaat (NI) biedt op dat vlak geen ondersteuning. Zelf hebben de kwartetten geen apparaat, geld en tijd om deze markt verder te exploreren.

Uitkoopsommen

Uit ons onderzoek is gebleken dat de uitkoopsommen die Nederlandse podia aan strijkkwartetten betalen, eenderde tot de helft lager zijn dan de uitkoopsommen in het buitenland. Ook het Schönberg Kwartet en Mondriaan Kwartet krijgen in het buitenland hogere uitkoopsommen dan in Nederland. Buitenlandse kwartetten die in Nederland spelen, krijgen echter een minimaal twee keer zo hoge uitkoopsom als Nederlandse kwartetten. Dit verschil wordt door de podia verklaard uit een verschil in kwaliteit en de reis- en verblijfkosten van deze kwartetten. Dit rechtvaardigt echter niet het lage niveau van de uitkoopsommen voor Nederlandse kwartetten. Die bewegen zich al jarenlang op hetzelfde niveau en schommelen tussen de *f* 2000,- en *f* 3000,-. De maximum uitkoopsom voor Nederlandse kwartetten ligt op *f* 4000,-. Dit bedrag vormt een *glazen plafond*. De factoren die een rol spelen bij het instandhouden ervan zijn ongrijpbaar. De musici weten niet hoe ze door het plafond kunnen breken.

Bemiddelaars

Dit glazen plafond is ontstaan door enerzijds het grote aanbod van musici op de kamermuziekmarkt van wie velen, om aan optredens te komen, met zeer lage uitkoopsommen genoegen nemen. Anderzijds wordt dit plafond bewust in stand gehouden door het NI. Met behulp van de aanvullend-honorarium subsidieregeling voerde het NI een beleid om zoveel mogelijk podia in staat te stellen Nederlandse musici te contracteren. Daarvoor was het nodig de salarissen van de musici aan maxima te binden. Dit beleid was succesvol in die zin, dat het aantal kamermuziekpodia enorm is toegenomen en dat inmiddels tachtig procent van de kamermuziekpodia Nederlandse musici contracteert via het NI. Voor de musici waren de gevolgen van dit beleid minder gunstig. Uit ons onderzoek is gebleken dat het NI in de beginfase van een muzikale loopbaan soms een nuttige rol kan vervullen bij het boeken van de eerste concerten. Zodra strijkkwartetten zich

echter verder ontwikkelen en de potentie hebben om naar een groter aantal concerten en hogere honoraria en uitkoopsommen door te groeien, worden musici geconfronteerd met de keerzijde van het beleid. Het NI vervult voor geen van de kwartetten een werkelijke impresariaatsfunctie. Het heeft immers teveel strijkkwartetten ‘in de stal’, zelfs na de recente introductie van een geselecteerde lijst van Nederlandse kwartetten. Ook de grote hoeveelheid buitenlandse strijkkwartetten die door het NI ieder jaar naar Nederlandse zalen worden bemiddeld, doet vragen rijzen over de manier waarop deze instelling de belangen van de Nederlandse musici probeert te behartigen.

Bij commerciële impresario’s kunnen de strijkkwartetten ook niet terecht. Die zijn niet geïnteresseerd in Nederlandse kwartetten omdat de Nederlandse kamermuziekmarkt te weinig oplevert (ook zij lopen tegen het glazen plafond in de uitkoopsommen aan) om de investeringen terug te verdienen. Het gespecialiseerde repertoire van het Schönberg Kwartet en het Mondriaan Kwartet is voor de meeste impresario’s bovendien een moeilijk te verkopen produkt. Het is dan ook de vraag of de recent ingevoerde regeling, dat ook commerciële impresario’s aan de podia het aanvullend-honorarium subsidie mogen aanbieden, voldoende compensatie biedt om Nederlandse kwartetten te bemiddelen.

Inkomen

Het musiceren in een strijkkwartet is een intensieve vorm van kamermuziek maken, die een groot beroep doet op de artistieke en zakelijke talenten van de individuele musici. Om op internationaal niveau mee te kunnen draaien, moeten de kwartetleden wekelijks een groot aantal uren investeren in het kwartetspel (meer dan in andere kamermuziekformaties).

Met het spelen in een strijkkwartet valt in Nederland – gezien de geringe hoogte van de uitkoopsommen – geen redelijk inkomen te verwerven. Nagenoeg alle kwartetmusici in Nederland vervullen nevenfuncties om in hun levensonderhoud te voorzien. Hoewel deze gemengde beroepspraktijk door de meeste kwartetmusici niet als negatief wordt ervaren, blijkt deze in de praktijk het organiseren van repetities en concerten ingewikkeld te maken.

Het rijkssubsidie voor het Schönberg Kwartet en Mondriaan Kwartet is net voldoende voor het bieden van continuïteit in het voortbestaan. Voor salarissen die de solistische kwaliteiten, de lange ervaring en grote verantwoordelijkheid van de musici weerspiegelen, biedt de huidige subsidie te weinig ruimte. De inkomens uit kwartetspel van de musici van het Schönberg Kwartet en het Mondriaan Kwartet zijn zeer laag. Zij variëren – afhankelijk van het aantal concerten in een bepaald jaar – van *f* 20,- tot *f* 26,- bruto per uur. De honoraria van de aanvoerders van de randstedelijke symfonieorkesten, die een vergelijkbare muzikale en artistieke verantwoordelijkheid hebben, liggen driemaal zo hoog. Daarnaast zijn de secundaire arbeidsvoorwaarden voor deze groep musici veel beter geregeld.

De toekomst van het kwartetspel in Nederland

Aan de Nederlandse conservatoria ontstaat geleidelijk meer aandacht voor de specialisatie kamermuziek. Het is belangrijk dat deze initiatieven zich verder kunnen ontwikkelen en dat beginnende kwartetten een professionele begeleiding krijgen. We hebben evenwel kunnen constateren dat de meeste initiatieven nogal los van elkaar staan. Voor de verdere ontwikkeling van het strijkkwartetonderwijs zou het goed zijn als er voor de studenten geen institutionele belemmeringen worden opgeworpen om lessen, workshops en masterclasses te volgen aan andere conservatoria. Daarnaast is het van belang dat conservatoria beginnende kwartetten stimuleren zoveel mogelijk deel te nemen aan (internationale) kamermuziekcursussen en masterclasses. Nederlandse kwartetten nemen tot op heden nauwelijks deel aan buitenlandse festivals en concoursen. Deze zijn niet alleen van belang voor de ontwikkeling van het eigen kwartetspel, maar evenzeer vanwege de nuttige muzikale en sociale contacten. Het is belangrijk om bekend te zijn in het strijkkwartetnetwerk, dat gevormd wordt door een keten van internationale festi-

vals en kwartetorganisaties. Dit kan helpen bij het vinden van ‘aansluiting’ en de ontwikkeling van een internationale loopbaan.

In verschillende landen (Frankrijk, Duitsland, USA) zijn de laatste decennia organisaties opgericht die de strijkkwartetmuziek in al zijn facetten willen stimuleren. Zij doen dit door het financieel ondersteunen van ensembles, het zorgen voor stages en concerten, geven van opleidingen en verzamelen van informatie over concoursen. Het zou goed zijn als ook in Nederland zo’n aanspreekpunt zou bestaan. Hier kunnen we echter nog niet spreken van een netwerk voor strijkkwartetten. Wel zijn er enkele bescheiden initiatieven, maar die staan deels nog in de kinderschoenen, of hebben een te klein budget om dat netwerk verder te ontwikkelen. Het Orlando Festival heeft de langste traditie en uitgebreide contacten met enkele buitenlandse kwartetorganisaties.

Het *residency* systeem zoals dat onder andere in de Verenigde Staten wordt gehanteerd, met lang- en kortdurende *residencies*, zou een goede aanvulling kunnen bieden op de huidige infrastructuur voor het strijkkwartet in Nederland. Het biedt musici een salarisgarantie, waar slechts een beperkt aantal verplichtingen tegenover staan, zodat zij tegelijkertijd volop in staat zijn concerten te geven. Het betreffende gastinstituut – bijvoorbeeld een conservatorium, symfonieorkest, concertpodium of universiteit – profiteert van de aanwezigheid van het kwartet doordat het kwartet enkele taken (onderwijs of concerten) vervult en als een soort ambassadeur van het instituut de wereld rondreist. Ook in andere Europese landen komen steeds meer mogelijkheden voor residencies. Hoe het systeem voor de Nederlandse situatie geschikt moet worden gemaakt, zal nader moeten worden onderzocht.

Conclusies

Uit ons onderzoek is gebleken dat het Mondriaan Kwartet en het Schönberg Kwartet de afgelopen jaren het optimale hebben weten te bereiken onder niet altijd even gunstige condities: lage honoraria, een te zware verantwoordelijkheid voor de zakelijke leiders die tevens lid zijn van het kwartet, een kamermuziekmarkt die weinig interesse heeft voor Nederlandse kwartetten en twintigste-eeuwse muziek. De marktpositie van het Schönberg Kwartet en het Mondriaan Kwartet is zeer onevenwichtig vanwege de geringe continuïteit in het aantal concerten en de grote variaties in de hoogte van de uitkoopsommen.

Op de huidige kamermuziekmarkt zijn de mogelijkheden voor de beide kwartetten om extra inkomsten te genereren beperkt:

- Een verdrievoudiging van de uitkoopsommen van beide kwartetten naar het niveau dat thans aan buitenlandse kwartetten wordt betaald, zou een goede oplossing zijn, maar achten wij op korte termijn niet haalbaar, omdat dit grote beleidsaanpassingen van verschillende marktpartijen vraagt;
- Het verhogen van het aantal concerten bij gelijkblijvende uitkoopsommen, levert de musici geen hoger uurloon op;
- Het geven van een groter aantal concerten in het buitenland levert de kwartetten wel de gewenste uitkoopsommen op, maar is gezien het ontbreken van tijd en middelen, op dit moment niet realistisch;
- Het verhogen van de huidige inkomsten van de strijkkwartetten via lokale overheden, particuliere fondsen, sponsoring en donateurs achten wij haalbaar, maar niet zonder investeringen in personeel dat deze fondsen kan aanboren.

Voor een structurele verbetering van de positie van het Mondriaan Kwartet en het Schönberg Kwartet, die het de kwartetten mogelijk maakt ook in de kwartetcultuur van de eenentwintigste eeuw een belangrijke rol te spelen, is een rechtstreekse subsidie het meest aangewezen instrument. Een verhoging van de rijkssubsidie met f 150.000,- per kwartet is dringend gewenst. Dit bedrag zou kunnen worden ingezet voor:

1. De aanpassing van de salarissen en secundaire arbeidsvoorwaarden van de leden van het Schönberg Kwartet en het Mondriaan Kwartet aan het niveau van het salaris van een aanvoerder in een randstedelijk symfonieorkest.
2. Het aanstellen van een manager, die zich gaat inzetten voor de uitbreiding van het aantal concerten in Nederland en het buitenland, voor het verwerven van hogere uitkoopsommen en voor de fondsenwerving richting lokale overheden, particuliere fondsen, sponsors en donateurs.

Literatuurlijst

- Amsterdam Baroque Orchestra e.a., *Ensemblecultuur in Nederland, schets van een unieke ontwikkeling in de Nederlandse muziekpraktijk*. Amsterdam, mei 1991.
- Berg, H.O. van den, *Kamermuziek in Nederland*. Ministerie van CRM, Rijswijk, 1979.
- Berg, H.O. van den, *Koekoeksjong of Nachtegaal, 40 jaar Nederlands Impresariaat*. Amsterdam, 1987.
- Blum, D., *The art of Quartet Playing, the Guarneri Quartet in conversation with David Blum*. New York, 1986.
- Bureau Bakkenist, *De noten gehonoreerd, een financiële erkenning van een succesvolle muzieksector, 1996*.
- Bureau Bakkenist, *Spel, spelers, publiek. Vereniging Nederlandse Muziek Ensembles 2001-2004, september 1999*.
- CAO Nederlandse Orkesten 1998.
- CAO-HBO 1999-2000.
- Donemus, "String Trio, String Quartet and other combinations of String Instruments" in *The Donemus Catalogue*. Amsterdam 1997.
- Federatie van Nederlandse Concertdirecties en impresario's (FNCI), *brief aan het Nederlands Impresariaat*. 8 april 1997.
- Federatie van Kunstenaarsverenigingen, *Kamermuziek Enquete 1979-1982*, maart 1984.
- Federatie van Kunstenaarsverenigingen, *Aktieplan voor de kamermuziek*. Amsterdam, maart 1984.
- Informatiebulletin van de Raad voor de Kunst*. jrg. 21 (1990), nr. 1.
- Kam, E. van der, *De kakafonie rond de kamermuziek, het kamermuziekbeleid van de rijksoverheid in de jaren tachtig*. Doctoraalscriptie muziekwetenschap, Universiteit Utrecht, augustus 1991.
- Koelewijn, J., 'Het Schönbergkwartet mag blijven, een geslaagde lobby', *Vrij Nederland*, 11 juli 1992.
- Mens en Melodie*, 1945 – 1999.
- Mondriaan Kwartet, *Jaarverslagen*, 1991-1998.
- Muziekwereld*, maandblad van de Nederlandse Toonkunstenaarsbond, 1999.
- Nederlands Impresariaat, *Jaarverslag 1996*, Amsterdam, 1996.
- Nederlands Impresariaat, *Brief aan de musici*, 1 oktober 1997.
- Nederlands Impresariaat, *Aanbod Kamermuziek 2000-2001, Amsterdam, 1999*.
- Oosterhuis, R., "De dans der distributeurs, notities over de samenwerking tussen SJIN, Theater Netwerk, Gaudeamus en Nederlands Impresariaat", *Vakblad Management Kunst & Cultuur*, nr. 4, 1996.
- ProQuartet, *Musique de Chambre à Fontainebleau, dixième anniversaire de ProQuartet, 1997*.
- Raad voor Cultuur, *Een cultuur van verandering, advies Cultuurnota 1997-2000, Den Haag, 1996*.
- Raad voor de Kunst, *Advies kunstenplan 1993-1996*. Den Haag, februari 1992.
- Raad voor de Kunst, *Infrastructuur Kamermuziek*. Den Haag, 1993.
- Rosier, L., "Bemiddelen voor een karige boterham", *Entr'acte*, april 1990, p.30-31.
- Savenije, W., "Koekoeksjong of nachtegaal? Veertig jaar Nederlands Impresariaat", *Muziek en Dans*, nr. 10, 1987, pp. 17-20.
- Schaham, N., *The Rosendorf Quartet*. New York, 1991.
- Schönberg Kwartet, *Jaarverslagen*, 1991-1998.
- Schönberger, E., *Zoeken naar het ongehoorde, 20 jaar Schönberg Ensemble*. Amsterdam, 1995.
- Schönberger, E.(e.a), *Ssst! Nieuwe Ensembles voor nieuwe muziek*. Amsterdam, 1996
- Schönberger, E., *Kwartetten*. Amsterdam 1999.
- Seth, Vikram, *Verwante Stemmen* (vert. van *An Equal Music*, New York, 1999).

- Smit, S., Hoeveel kan het Nederlands Impresariaat doen voor alle Nederlandse kunstenaars? *Muziek en Dans*, december 1987, p.16.
- Steenbergen, E., *Infrastructuur kamermuziek. Onderzoek naar de werkwijze van de Raad voor de Kunst*, doctoraalscriptie Universiteit Utrecht, juli 1993.
- Steinhardt, A., *Indivisible by four: a string quartet in pursuit of harmony*, New York, 1998.
- Studiegidsen 1999-2000*, Conservatorium Amsterdam, Rotterdams Conservatorium, Conservatorium Zwolle.
- Veertig jaar Concertgebouw Kamermuziek (1920-1960)*. Amsterdam, 1960.
- Velde, D. van der en T. IJdens, *Kwinten en kwartjes, de sociaal-economische positie van jazz- en improviserend musici in Nederland*, Amsterdam, mei 1998.
- Waveren, J. van, "Wat iedere musicus moet weten", *Muziek en Dans*, nr. 8, 1979.
- Wennekes, E. , "Geen concertzaal zonder serie internationale strijkkwartetten", *De Volkskrant*, 1 november 1999.
- Wiersma, H., *Concert en publiek, een onderzoek naar het profiel van het publiek in de Nederlandse concertzaal*, doctoraalscriptie Universiteit Utrecht, augustus 1993.
- Wissing, W., "De Nooden der symphonieorkesten, internationale salarisvergelijking orkestmusici", *Boekmancahier* 37, jg. 10, september 1998.

Websites:

www.stringsofthefuture.com
www.deutscher-musikrat.de
www.chamber-music.org

Overige bronnen

Brief Concord Quartet Norman Fischer

Informatiefolders

Britten Pears School for advanced musical study, Groot-Brittannië
ProQuartet, Frankrijk

Bijlage A Nederlandse strijkkwartetten

Deze opsomming pretendeert geen volledigheid. Het zijn namen van Nederlandse kwartetten die gedurende het onderzoek gepasseerd zijn. Tussen haakjes is de oprichtingsdatum vermeld. De kwartetten opgericht voor 1970 bestaan geen van alleen meer. Quartetten met een † achter de naam zijn na 1970 opgeheven.

Opgericht voor 1950

Amsterdamsch Kwartet
Bresser Kwartet
Concertgebouw Kwartet
Den Hertog Kwartet
Haagsch Strijkkwartet
Hartvelt Kwartet

1940-1950

Dekany Kwartet
Hollandsch Strijkkwartet
Maastrichts Strijkkwartet/Limburgs
Strijkkwartet
Röntgen Kwartet
Sweelinck Kwartet
Utrecht Strijkkwartet/Domstad
Kwartet

1950-1960

Amsterdams Strijkkwartet
Gaudeamus Kwartet (1956)
Nieuw Haagsch Strijkkwartet
Hekster Kwartet
Hollands Strijkkwartet/Nederlands
Strijkkwartet (1952)
Kossmann Kwartet

1960-1970

Amati Kwartet
Amsterdams Strijkkwartet (1967)
Residentie Kwartet

1970-1980

Daniël Kwartet (1974)
Miranda Kwartet †
Orlando Kwartet (1976) †
Quartetto Esterhazy †
Schönberg Kwartet (1974)

1980-1990

Dufy Kwartet (1987)
Meander Kwartet (1985)
Mondriaan Kwartet (1982)
Nieuw Nederlands Strijkkwartet †
Huygens Kwartet (1989) †
Raphael Kwartet
Utrecht String Quartet (1985)

1990-1999

Camilli Kwartet (1993)
Doelen Kwartet (1993)
Dshamilja Kwartet (1993) †
Ebony Kwartet (1993)
Euridice Kwartet (1990)
Franciscus Kwartet (1993)
Multatuli Kwartet (1993)
Odyssey Kwartet (1997)
Párkányi Kwartet (1998)
Rubin Kwartet (1992)
Sharon Kwartet
Zephyr Kwartet (1999)

Bijlage B Overzicht van geïnterviewde personen

Musici Nederland

Amsterdams Strijkkwartet	Rena Scholtens
Amsterdams Strijkkwartet	Jeannelotte Hertzberger
Daniël Kwartet	Benzion Shamir
Ebony Kwartet	Marleen Asberg
Ensemble Amadé	Godelieve Schrama
Meander Kwartet	Peter van Praagh
Mondriaan Kwartet	Eduard van Regteren Altena
Multatuli Kwartet	Paul Eggen, Heleen Kuiper
Orlando Kwartet	Stefan Metz
Osiris Trio	Ellen Corver
Romeo Kwartet	Cindy Albracht
Rubin Kwartet	Tinta Schmidt von Altenstadt
Schönberg Kwartet	Henk Guittart
Utrecht String Quartet	Sebastian Koloski

Musici buitenland

Ad Libitum (Roemenië)	Filip Papa
Allegrì Quartet (Groot-Brittannië)	Hugh Maguire
Arditti Quartet (Internationaal)	Irving Arditti
Danel Kwartet (België)	Marc Danel
Istanbul Quartet (Turkije)	Seda Subasi
Quartetto di Turino (Italië)	Umberto Fantini
Quartetto Prometeo (Italië)	Francesco Dillon

Afnemers

Muziekcentrum Frits Philips Eindhoven	Maaïke van den Hoek
Muziekcentrum Enschede	Frank Veenstra
Concertgebouw NV Amsterdam	Anneke Hogenstijn
Muziekcentrum 's-Hertogenbosch	Henri Broeren
Orlando Festival, Kerkrade	Isabelle Bensa

Bemiddelaars, Impresariaat

Nederlands Impresariaat	Francis Wammes
	Jan van Waveren
Concertdirectie Samama & Co. BV	Niels Veenhuijzen
Yvi Artists BV	Loes Aalders
Stichting Gaudeamus	Arthur van der Drift

Conservatoria

Amsterdam	Frans van Ruth
Rotterdam	Maria Kuster
Zwolle	Henri Gouder de Beauregard

Overigen

Mondriaan Kwartet (productie)	Katrien Sitters
NTB	Wisso Wissing

Bijlage C Berekening uurlonen

Groepsaanvoerder randstedelijk orkest:

Aantal uren per jaar: 1692 uur, 50% van de diensttijd beschikbaar⁶⁶

Bruto salaris 1 juli 1998: Schaal 15

f 6368,- per maand, excl. vakantietoeslag

f 82529,28 per jaar incl. vakantiegeld (8%)

Bruto uurloon: $f 82529,28 : 846 = f 97,-$ ⁶⁷

Docent conservatorium

Aantal uren per jaar: 1680

Bruto salaris per 1 juli 1999: Schaal 11 of 12

Minimaal f 71.720,- en maximaal f 112.518,- per jaar incl. vakantietoeslag.

Bruto uurloon: minimaal f 42,- en maximaal f 67,- .

⁶⁶ Vgl. *CAO Nederlandse Orkesten 1998*, artikel 5, lid 12, pag. 23.

⁶⁷ Hierbij moet aangetekend worden dat op basis van individuele overeenkomsten ook sprake kan zijn van bijvoorbeeld een 60% beschikbaarheid. In dat geval is het uurloon f 81,-.

Bijlage D Voorbeelden van netwerken in het buitenland

I Duitsland

Deutscher Musikwettbewerb (1975)

Doel is het onderscheiden (bekronen) en ondersteunen van jonge Duitse solisten en kamermuziekensembles. Er zijn diverse afdelingen waaronder een voor strijkkwartetten. Jaarlijks wordt voor wisselende afdelingen een programma uitgeschreven. Het concours wordt gefinancierd door de *Kulturstiftung der Länder* en de stad Bonn. De deelnemenseisen zijn: ten hoogste 28 jaar (met uitzondering van kamermuziekgroepen) en in het bezit van de Duitse nationaliteit. Prijzen zijn er in de vorm van stipendia (DM 2000) en opname in het *Bundesauswahl Konzerte Junger Künstler*. Prijswinnaars in de afdeling kamermuziek ontvangen een geldbedrag van DM 10.000,- tot DM 20.000,- een cd-productie in de editie PRIMAVERA en bemiddeling door concertorganisatoren in binnen- en buitenland.

Cursus voor Strijkkwartetten van de Karl-Klinger-Stiftung (1992)

De Stichting wil prijswinnende strijkkwartetten van de Bondsconcoursen van *Jugend musiziert* ondersteunen in de vorm van een cursus waarin werken voor strijkkwartet worden onderwezen. Doel is jonge strijkers in de kunst van het kwartetspel in te wijden of bestaande kwartetten te ondersteunen. De cursus vindt jaarlijks plaats en duurt tien dagen. De deelnemers mogen niet ouder zijn dan twintig jaar.

Internationaler Kammermusikwettbewerb Max Reger (1996)

Dit concours wil de kamermuziek van Max Reger bevorderen en wordt eenmaal in de drie jaar voor strijkkwartet uitgeschreven. De geldprijzen zijn: eerste prijs DM 8000,-; tweede prijs DM 5000 DM,-; derde prijs DM 3000 DM,-. Er is een internationaal deelnemersveld.

Internationaler Musikwettbewerb Bubenreuth (1985)

De doelstelling is het ondersteunen van jonge musici. Om de twee jaar wordt een concours voor strijkkwartetten (en gitaarduo's) uitgeschreven. Beschikbare geldprijzen: in totaal DM 14.000,-. Deelnemers: studenten tot een leeftijd van 35 jaar.

Hochschule für Musik Felix Mendelssohn Bartholdy (1963)

Young Concert Artists International Auditions, European Round (1994)

Deze twee aan elkaar gelieerde organisaties hebben als doel: het ontdekken en bevorderen van de carrière van hoogbegaafde solisten, zangers en strijkkwartetten. Er zijn jaarlijkse rondes met geldprijzen, betaalde optredens, deelname aan de finaleronde van het internationale concours in New York en betaling in natura (lessen).

II Frankrijk

ProQuartet

Deze organisatie is in 1987 opgericht door George Zeisel met als doel jonge ensembles op weg te helpen in de professionele beroepspraktijk. Belangrijk uitgangspunt is het realiseren van een ontmoetingsplaats voor jonge en oudere musici waar ervaringen kunnen worden uitgewisseld en contacten tot stand komen met docenten, journalisten, concertagenten en programmeur/producers. Een tweede belangrijk doel is het opzetten van *residencies* in Frankrijk. ProQuartet heeft onder andere de volgende doelstellingen:

Ondersteunen van ensembles

ProQuartet organiseert interpretatiecursussen op hoog niveau. Jonge ensembles krijgen les van musici die spelen of hebben gespeeld in de belangrijkste ensembles van deze tijd: het Kolisch, Amadeus, Juilliard, LaSalle, Alban Berg en Cleveland Quartet. Deze docenten brengen hun erva-

ring op het gebied van interpretatie, repertoire en concerten over aan ensembles die nog aan het begin van hun carrière staan.

Er zijn verschillende vormen: een masterclass van vier of vijf dagen in Parijs, zeven maal per jaar, of een internationale academie (zomercursus) van twee weken. Deelnemers zijn gevorderde studentenensembles en ensembles die zich voorbereiden op deelname aan internationale concoursen en jonge professionele ensembles (strijktrio's, strijkkwartetten, pianotrio's, pianokwartetten). Deelnemers betalen cursusgeld, soms worden reis- en verblijfkosten vergoed.

Professionele beroepspraktijk

Vanaf 1990 ontvangt ProQuartet subsidie van het *Ministère de la Culture* om jonge ensembles financieel te ondersteunen bij het opzetten van een professionele beroepspraktijk. De hulp wordt gegeven in de vorm van lessen en het opdoen van praktijkervaring door middel van stages en concerten in de regio.

Spreiding

ProQuartet biedt jonge ensembles de kans zich te presenteren op de grote podia en het publiek kennis te laten maken met zowel het grote repertoire als de hedendaagse muziek.

Ontwikkelen van nieuw repertoire

ProQuartet bevordert het componeren door middel van het financieren en uitvoeren van nieuw werk van componisten. Sinds 1988 zijn verschillende werken tot stand gekomen.

Verenigde Staten

Chamber Music America

Chamber Music America (CMA) werd opgericht in 1978 en is een dienstverlenende organisatie voor de kamermuziek. Haar leden bestaan uit professionele ensembles, podia, festivals, opleidingsinstituten, individuele personen, amateur musici, commerciële muziekbedrijven componisten, impresario's, docenten, studenten en bibliotheken. Het doel van CMA is om kamermuziek een vitaal onderdeel laten zijn van de Amerikaanse cultuur. Daarvoor heeft CMA programma's en diensten ontwikkeld om professionele uitvoerende musici te ondersteunen. Daarnaast is CMA ook betrokken bij de ontwikkeling van kamermuziekonderwijs.

CMA is een non-profit organisatie waar circa 540 kamermuziek ensembles staan ingeschreven, 320 podia, festivals en opleidingsinstituten. Daarnaast zijn er ongeveer 330 muziekinstellingen lid en ruim 4700 individuele leden.

Programma

CMA sponsort activiteiten die bedoeld zijn om een artistiek top te vormen, de economische stabiliteit van het beroep kamermusicus te promoten en publiek voor kamermuziek te ontwikkelen. Het jaarlijks budget van CMA is \$ 1.000.000,-. CMA biedt onder andere de volgende diensten aan haar leden: het ontwikkelen van netwerken; technische ondersteuning; financiële ondersteuning in de vorm van subsidies en prijzen; ontwikkelen van onderwijsprogramma's; ondersteuning bij promotie en publiciteit; opzetten van onderzoek.

Belangrijk onderdeel van de CMA is het opbouwen van *Residency Work* en *Community Partnership*, met als belangrijkste doel het opbouwen van een relatie tussen kamermuziek ensemble en gast-organisatie.

Colofon

Strijkkwartetten in Nederland, de marktpositie van het Schönberg Kwartet en het Mondriaan Kwartet

Amsterdam, december 1999

Auteurs: Philomeen Lelieveldt en Wilma Tichelaar, Amsterdam

Ontwerp kaft en titelblad: Ron van Roon, Amsterdam

Druk kaft: Niek van Dijk

Binnenwerk: Multicopy

© W. Tichelaar, P. Lelieveldt

Mondriaan Kwartet

Gijsbrecht van Aemstelstraat 2

1091 TC Amsterdam

Telefoon 020-6920789

Fax 020-6920144

E-mailadres 101605.3321@compuserve.com

Website: www.dds.nl/~m4tet (domeinnaam www.mondriaan4tet.nl is aangevraagd)

Schönberg Kwartet

Nicolaïstraat 28

2517 TB Den Haag

Telefoon 070-3659739

Fax 070-3457395

Dit onderzoek kwam tot stand dankzij een financiële bijdrage van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen.